

Бібліотека полонених Українців табору Зальцведель.

Ч. 5.

З культурного життя
— України. —

НА ПИСАВ
Др. Зенон Кузеля.

ЗАЛЬЦВЕДЕЛЬ 1918. р.
Накладом «Видавничого Товариства ім. П. Куліша».

Бібліотека полонених Українців табору Зальцведель.

Ч. 5.

**З культурного життя
— України. —**

НАПИСАВ

Др. Зенон Кузеля.

diasporiana.org.ua

ЗАЛЬЦВЕДЕЛЬ 1918. р.

Накладом «Видавничого Товариства ім. П. Куліша».

З друкарні Союзу Визволення України в
Зальцведелі.

Передмова.

Отся книжечка, яку пускаємо в світ, має товаришам, що виїздять до дому, дати короткий огляд найважливіших подій, що стали ся на Україні в області культурного життя від вибуху нової революції у березні по кінець 1917. року й бути невеликим провідником по Україні.

У первісний плян книжечки входили ще й розділи про шкільництво й головніші організації, одначе книжечку треба було видати скорше й тому обмежуємо ся в ній тільки до часописей, видавництв, видань, друкарень, книгарень, бібліотек і «Просвіт».

Матеріал, використаний у тім провіднику, безперечно не вичерпує всього, бо книжечку писано далеко від потрібних джерел і тільки на основі вісток у «Вістнику Союзу визволення України» й київських щоденниках: «Робітнича Газета» й «Нова Рада», які доходили до нас доволі неточно.

Все ж таки книжечка подасть читачам багато справочного матеріялу, який може придати ся після повороту до дому.

Зальцведель, 24. березня 1918. р.

1.

Українська преса.

Із вибухом революції у Росії і проголошенням нового ладу, зачало ся для України нове, свободне життя, яке до тепер мусіло душити ся під страшною лапою ненависного царизму.

Знесення давніх обмежень, а тим самим і соромної памяти указу з 1876. р., що наложив був кайдани на українську мову, книжку й газету, отворило уста українському народові й викликало зараз же цілий ряд видань на пекучі питання дня, а передусім появу української преси.

Українська преса завсїди перша зголошувала ся до слова в обороні прав українського народу, як тільки не було більших цензурних перепон. Після революції в 1905. році скоро зачали появляти ся українські часописі, здобуваючи собі доступ до широких мас українського народу. Перший являєть ся в Лубнах «явочним порядком» „Хлібороб“, по нім у Полтаві „Рідний Край“, а далі київська „Громадська Думка“, що під зміненим заголовком „Рада“ вдержала ся аж до перших хвиль воєнної завірюхи в 1914. році. Крім того довше або коротше виходило ще кілька інших часописей, як наприклад „Вільна Україна“ в Петрограді, „Народня Справа“ й „Вісті“ в Одесі, „Запоріжжя“ й „Добра Порада“ в Катеринославі, „Боротьба“, „Нова Громада“, „Сяо-

во“ й „Шершень“ у Києві, популярні часописі „Село“ (1909—1910) і „Засів“ (1911 — 1912), „Слобожанщина“ й „Сніп“ у Харкові і т. д. так, що до половини 1906. р. появляло ся на Україні понад 30 часописей.

Не зважаючи на всі перепони й переслідування, виходило на Україні перед війною все таки 17 українських часописей і журналів і кілька часописей, видаваних по московськи й по українськи (як „Комашня“ у Києві, „Хлібороб“ у Харкові й інші). Між ними була тільки щоденна газета „Рада“ й два популярні тижневики „Світова Зірниця“ й „Маяк“, але за те аж 4 півмісячники: „Дніпрові хвилі“ (у Катеринославі), „Житте й Знання“ (у Полтаві), „Рілля“ й „Наша Кооперація“ (у Києві), 5 поважних місячників журналів: „Літературно-Науковий Вісник“, „Укр. Хата“, „Світло“, „Дзвін“ і „Сяво“ і кілька видань, що виходили ще рідше („Україна“, „Укр. Студент“ і видання кийвського Наукового Товариства). Політичних часописей було між ними, з огляду на цензуру, дуже не багато й переважали літературно-наукові й фахові журнали.

Підчас війни положення укр. преси змінило ся на гірше, бо російське правління скоро застановило всі українські газети, на прикінці й невинну «Світову Зірницю», з виїмком одної одніської «Украинской Жизни», що виходила в Москві по московськи.

Щойно безпосередно перед революцією появили ся нові спроби видання укр. літературних журналів, як «Промінь», одначе тільки московський «Шлях» удержав ся до нової доби свобо-

ди, яка відразу викинула на світ кількадесят бадьорих органів для заспокобння чим раз більше зростаючого зацікавлення громадськими й національними питаннями між українським загалом.

Українська часопись скоро стала щоденною потребою не тільки інтелігента, але й мало освіченого селянина й робітника. Замість товстих літературно-наукових журналів і фахових видань, повстають живі політичні часописі, які освітлюють громадське життя з поглядів не тільки національного, але й партійного. Нова українська преса присвячена головно великим завданням революції й будівництву нового життя на Україні, вона захоплюєть ся й захоплює читачів біжучими питаннями й вимогами хвилі, вона жива, переповнена горячими міркуваннями й дискусіями.

Не знаючи цензури, вона свобідно може висказувати свою гадку й тому не диво, що загал рветь ся за нею, що з глухих місць упоминають ся за часописями, що, нечувана річ, українська преса часто подибуєть ся у прохожих і проїзжих. У більших містах українська преса знаходить доступ і до всіляких кіосків і на вулицю для дрібної продажі. Її тримають українські книгарні, яких став чим раз більше; а в Київі відкриваєть ся кіоск журналу «Щлях» (у Педагогічному Музеві), який веде центральне бюро для прийому передплати на всі органи укр. преси («Роб. Газета»; ч. 175.).

Побіч того всілякі інституції беруть на себе ширейня укр. преси. При Укр. Центральній

Раді засновуєть ся пресове бюро, яке збірав всі вісти про укр. пресу, при волинській Укр. Раді отвираєть ся «інформаційне бюро», де можна не тільки дістати справки, але й купувати укр. газети, а таких бюр став чим раз більше, прим. у Києві.

Політичні партії беруть теж на себе агітацію за своєю пресою й ми читаємо про це часто у «Робітничій Газеті» і де інде. Військові організації й фронтові ради (напр. Південно-Західного фронту) присвячують пресі пильну увагу або й самі беруть ся до видання часописей, як наприклад Рада 12. армії.

Для забезпечення преси партії збирають окремі фонди, а деякі думають про власні друкарні (як «Роб. Газета»), або й друкують ся вже у власній друкарні.

При зрості інтересу до преси не диво, що з кінцем 1917. року виходило вже на Україні в п'ятеро більше часописей, ніж перед війною, бо яких 90 до 100. Подаємо їх тут, керуючись переважно вістками «Робітничої Газети», «Нової Ради» й «Вістника».

1. Боротьба орган центр. комітету україн. партії соц.-революціонерів, виходить раз на тиждень у *Київі* (Львівська, 10).

2. Будяк, укр. журнал сатири й гумору, виходить раз на тиждень у *Київі* під ред. *С. Паночіна* (пер. 10 карб.).

3. Вільна Праця, окреме 15. число московської газети «Свободний Труд» вийшло у *Смільї* на Київщині в день Шевченкового Свята 22. травня 1917. р.

4. Вільна Спілка, орган укр. партії соц-федералістів, вих. у *Київі* 2 рази у місяць.

5. Вільна Українська Школа, загально педагогічний журнал, видає Всеукр. Учительська Спілка щомісячно від вересня за відповідальністю *С. Черкасенка*.

6. Вільна Україна, вих. як орган автономістів-федералістів що тижня в *Умані* під ред. *В. Камінського*.

7. Вільне Слово, укр. народня газета, вих. двічі на тиждень у *Золотоноші*. Видає золотоніська «Просвіта» спільно з повітовим і міським комітетами та кооперативним товариством.

8. Вільний Козак, вих. у *Білій Церкві* як популярно-військовий орган Всеукр. Генер. Козацької Ради під ред. *Семена Княша*.

9. Вісти Батуринські, щомісячна часопись, присвячена археології, історії, громад. життю *Батурина* й Батуринщини, вих. від травня під ред. *В. Різниченки*.

10. Вісти головної комісії по справах виборів до Установчої Ради Укр. Нар. Республіки. вих. у *Київі* під ред. *Бойка*.

11. Вісти громади Українців м. Трапезунда.

12. Вісти Єлисаветської Укр. Громади, вих. у *Єлисаветі* (Єлисаветграді) на Херсонщині.

13. Вісти з Півдня, вид. *харківська* Рада роб. і салд. депутатів (див. «Роб. Газета», ч. 178 з лист.).

14. Вісти Київського Губерніяльного Виконавчого Комітету, вих. у *Київі* як вид. київ. губ. земства, а пізніше тимч. уряду під ред. *В. Прокіповича* й *Б. Дорошкевича*.

15. Вісти Комітету Ради Селянських Депутатів, вих. раз у тиждень у *Сквири* на Київщині.

16. Вісти Укр. Селянської Спільки, вих. у *Київі*.

17. Вісти Укр. Центр. Ради, вих. у *Київі*.

18. Вістник Полтавського Губернського Громадського Комітету, вих. у *Полтаві* по московськи й українськи.

19. Вістник Товариства Просвіта у Катеринославі, вих. у *Катеринославі* (Поліцейська, 3).

20. Вістник Товар. „Українська Хата“ в Херсоні, вих. що тижня у *Херсоні* під ред. *Мішка*.

21. Вістник Укр. Військового Генерального Комітету, вих. від серпня що тижня в *Київі* як орган У. В. Г. К. (Вел. Володимирська, Педагог. Музей), 9. карб. річно.

22. Волошки, ілюстрований двохтижневик для дітей, виходить у *Київі* від 15. (28.) жовтня накладом Товариства «Волошки» під редакцією *Нат. Романович* (вул. Жилинська, 20), пер. 4 карб. 50 шаг.

23. Воля, вид. Центр. Комітету Укр. Соц.-Дем. Роб. Партії, вих. раз у тиждень у *Київі* (Жилинська, 20) під ред. *Б. Мартоса*.

24. Громадянин, вих. що тижня у *Житомирі* (Мала Вільська, 22), під ред. *С. Підгірського*, вид. Волинська Укр. Рада, передплата на 3 місяці 1 карб. 50 ш.

25. Гедзь, уїдлива муха, сатирично-гумористичний двохтижневик, вилетів (1. число) 20. жовтня н. ст. у *Київі*.

26. Джерело, вих. що місяця у *Київі* як орган учнів київських середніх шкіл.

27. Дніпро, укр. газета, вих. у Херсоні під ред. *Павла Молоткова*.

28. Жіночий Вістник, вих. у Києві як орган Укр. Жіночого Союзу (Фундуклеївська, 61).

29. Засів, вих. що тижня у Харбіні з 5. груд.

30. Звенигородська Зоря, вих. щоденно з 1. травня як орган *звенигородської земської управи* під ред. *І. Пищаленка*.

31. Згода, вих. у Києві як орган Всеукраїн. Фельдшерсько-Акушерської Спільки (Тургенівська 32). Передп. до кінця року: 3 карб.

32. Земля і Воля, вих. (що дня ?) у Харкові як орган харк. комітету соц.-рев. партії з укр. відділом.

33. Зоря нового життя, вих. що тижня у Кулунді на Сибірі. (Чи не в Славгороді?).

34. Известія херсонського уездного земства, вих. у Херсоні, мають укр. відділ.

35. Каменярь, вих. у Києві як орган учнів середніх шкіл Києва (Фундуклеївська, 55).

36. Київська Земська Газета, вих. що тижня у Києві як орган київ. губ. земства.

37. Київські Губерніяльні Вісти, друкувалися в укр. і москов. мовах.

38. Книгарь, літопись укр. письменства, щомісячний критико-бібліографічний часопис, присвячений справам укр. видавництва, вих. у Києві під ред. *В. Старого*, вид. Товариство «Час» у Києві (Володимирська, 42). Передп. до кінця 1917. р. 2 карб.

39. Книжний Бюлетень, вих. 2 рази в місяць у *Полтаві*. Видає Бюро Педагогічне при полтавській губернській управі.

40. Комашня, вих. як орган Київського Союзу установ дрібного кредиту у *Київі* під ред. *Ф. Митишевського*. (Інститутська, 3).

41. Конфедераліст, орган укр. соц.-рев. незалежних, вих. двічі на тиждень у *Київі* на московській і укр. мовах. (У листопаді вийшло 1. 2. числа).

і 42. Кооперативна Зоря, вих. у *Київі* коштом і заходом Дніпров. Союзу Споживних Товариств од 1918. р. Передп. 16 карб. річно.

43. Літературно-Науковий Вістник, місячник літератури, науки й громадського життя, вих. у *Київі*. (Підвальна, 31).

44. Молоде Життя, вих. у травні 1917. року як час. укр. молодіжі київської VIII. гімназії у *Київі*.

45. Народня Волинскія известія зукраїнізували ся.

46. Народня Воля, вих. що дня з 30. цвітня у *Київі*. (Хрещатик, 27). Видав Центр. Кооперативний Комітет під ред. *Максима Ковалевського*.

47. Народне Слово, укр. дешева газета, вих. у *Катеринославі* під ред. *Хв. Пазенка* (Управа залізничної дороги, юридична часть, Проспект 112). Передпл. 5 карб. річно.

48. Народне Слово, вих. що тижня в *Чернигові*. Видав Черниг. губерн. Рада селянських депутатів: під ред. *В. Еланськино*, *І. Коновала* й *Т. Осадного*.

49. Народні Бажання, вих. у *Ольгополі*, подільської губ. як видання ольгопольського відділу Союзу подільських Українців. під ред. *Д. Зосимати*.

50. Наш Край, укр. відділ земської газети Народная Жизнь у Катеринодарі (див. Вістн. СВУ. ч. 177).

51. Наша Спілка, вих. тричі на тиждень у Ромнах полтавської губ., видає Роменський Союз Кредитових та Споживних Товариств. Передп. на пів року 4 карб. (Освітлює інтереси трудового селянства, робітників та кооперативне життя).

52. Наше Життя, орган петроградського Комітету Укр. Соц.-Дем. Робітничої Партії, вих. у Петрограді (Петроградська Сторона, Архирейська вул., ч. 6). Передп. чверть річно, 1 карб. 50 к. Перестала виходити з кінцем травня.

53. Нова Громада, щоденна соціалістична газета виходила від 10. листопада ст. ст. на основі постанови об'єднаного засідання укр. організацій Харкова, як орган «Ради Слобідської України» (Х. Миколаївська площа 22, «Укр. Будинок»). В редакції мали бути 1 укр. соц.-демократ, 1 укр. соц.-рев. і 1 укр. соц.-фед.

54. Нова Рада, газета політична, економічна й літературна виходить з 25. березня щоденно у Києві (Інститутська, 22), видає Товариство підмоги літературі, науці й штуці під ред. А. Ніковського.

55. Перший Крок, вих. в Ольгополі на Поділлі як окружний орган семинаристів київської учебної громади під ред. Я. Нечитайлюка (містить статті на всі теми по всім відділам науки). Передп. 20 карб. річно, число в 50 сторінок 2 карб. (див. «Роб. Газ.» ч. 184).

56. Подільська Воля, вих. від липня. що тижня у Вінниці як орган безпартійно-демокра-

тичний соціально-політичного й кооперативно-економічного змісту під ред. *Д. Марковича* (Миколаївський пр. 70). Видає Товариство «Воля». Передп. до кінця року 5 карб.

57. *Праця і Воля*, видає укр. організаційне бюро у *Ворожіжжі*.

58. *Рідне Слово*, вих. що тижня у *Харкові* (Соборний пер. 1) як орган харківського організаційного комітету.

59. *Рілля*, двухтижневий хліборобський кооперативний часопис, вих. від 14. жовтня у *Київі* (Тургенівська, 9). Видає товариство «Український Агроном». Передп. до кінця року 1 карб. 50 коп.

60. *Робітник*, вих. від червня у *Харкові* як орган харків. укр. соц.-дем. партії.

61. *Робітнича Газета*, вих. що дня з 30. березня у *Київі* (Прорізна, 28) як центральний орган Укр. Соц.-Демокр. Робітн. Партії під ред. *В. Винниченка*, потім редакційного комітету.

62. *Світова Зірниця*, вих. що тижня у *Київі* (Фундуклеївська, 25). Редактор і видавець *В. Вошиновський*.

63. *Селянська Думка*, селянська газета, вих. що тижня з 16. серпня у *Таращі* на Київщині як орган Подільської Селянської Спілки. Місячна передплата 48 шагів.

64. *Селянська Спілка*, вих. що тижня у *Полтаві* як орган полтавської Ради селянських депутатів.

65. *Селянська Спілка*, вих. що тижня у *Київі* (Монастирська, 6) (див. Календар «Просвіти» на 1918. р. ч. 41, можливо рівнозначне з ч. 63).

66. Сонце України, щомісячний журнал літератури, політики й теперішнього життя, вих. у Москві (Тверська, 36, книгарня «Наука і Труд»). Передп. на рік 10 карб.

67. Соціаліст-Революціонер, вих. два рази на тиждень у Полтаві (звертає найбільшу увагу на селянське життя, особливо на земельне питання, вол. земства й на кооперацію). Число 20 шагів.

68. Степ, видає товариство «Просвіта» в Павлограді (Дворянська вул., городська школа, К. М. Зінковському). Число 8 шагів.

69. Стерно, вістник київського укр. студентства, вих. у Києві (Педагогічний Музей).

70. Стерно, художньо-мистецький часопис, вих. 2 рази в місяць у Житоїрі під ред. І. Зоранчука.

71. Театральні Вісти, вих. що тижня у Києві (Благовіщенська, 34) як орган Театрального Організаційного Комітету.

72. Украинская Жизнь, вих. що місяця до кінця 1917. р. у Москві.

73. Українець на Зеленому Клинї, вих. що тижня у Владивостої, під ред. Д. Боровика.

74. Українська Амурська Справа, вих. що тижня у Благовіщенську на Амурі під ред. Ситницького. Видає Українська Рада.

75. Українська Військова Справа, тижнева військова газета, вих. у Києві від 1. червня (Педагогічний Музей). Передп. 4 карб. Число 10 шагів.

76. Українська Республіка, вих. від грудня 2 рази в місяць у Києві (стоїть на ґрунті укр. державности).

77. Українська Школа, загально педагогічний журнал для школи й сімї, вих. що місяця від вересня під ред. *С. Русової, Ю. Строго, Я. Чепіги й С. Черкеска* а.н у *Київі* (В. Володимирська, 43, крамниця «Час»). На пів року 7 карб.

78. Українське Пасїшництво, вих. у *Київі* Фундуклеївська, 27) від 14. вересня зошитами по 16 сторінок з малюнками під ред. *Е. Архипенка*. Передп. до кінця року 1 карб. 50 шагів.

79. Українське Слово, вих. в *Одесї* (Соборна, 2) під ред. *Б. Чеховського*, як видання одеського українського керівничого комітету.

80. Український Агроном, вих. 2 рази в місяць у *Київі* як видання товариства «Укр. Агроном». Передп. 12 карб.

81. Український Голос, вих. у *Ризї*, видав Вичонавча Рада Українців * * (12-ої) армії.

82. Українські Вісти Закавказу, орган інформаційно-безпартійний, вих. 2. рази на тиждень у *Тифлісі* під ред. (й накладом) Української Громади в Тифлісі.

83. Українські Медячні Вісти, двохижневий часопис медико-санітарних справ України, вих. з 1. січня 1918. р. як орган Всеукр. Спілки Лікарів (див. «Нова Рада», ч. 217).

84. Хвиля України, вих. що тижня в *Хабаровську* (поч. скр. ч. 25).

85. Чернигівщина, щоденна громадсько-політична газета, вих. у *Чернигові* московською й українською мовою. Видання чернигівського губерньського земства. 15. карб. річно.

86. Чигиринські вісти, вих. що тижня в *Чигирині* під ред. *А. Гулі* (про вихід перших чи-

сел, див. «Нова Рада», ч. 197).

87. Чорноморська Рада, вих. що тижня в *Новоросійську* під ред. *Пр. Вороника*. Видає «Чорноморська Рада». Чвертьрічно 1 карб.

88. Школа й життя, орган ученицького товариства „*Юнацька Спілка*“, вих. від 30. жовтня 2 рази в місяць у Сквирі (Народній Дім).

89. Шлях, вістник літератури, мистецтва та громадського життя, вих. що місяця спершу у *Москві*, потім у *Київі* (Маріїнсько-Благовіщенська, 123) під ред. *Хв. Коломийченка*.

90. Юнак, часопись середношкільної молоді, вих. у *Переяславі* на Полтавщині. Видає *Переяславська Учнева Спілка*. (Перше число вийшло з початком грудня, див. «Нова Рада», ч. 205).

Крім того були заповіджені, тільки невідомо, чи появили ся, ще отсі часописі:

91. Вістник, орган Головної Укр. Студентської Громади в *Київі*.

92. Досвід, літературно-політичний двоухтижневик, мав виходити кожного 5. і 25-го у *Валку* ліфляндської губернії зошитами в 32 сторінки з вінетками відомого латишського артиста маляра *Грузіна*. Видає група незалежних Українців («Нова Рада», ч. 162).

93. Просвітянин, часопис спілок «Просвіт» на Україні, кн. I. Видає Т-во ім. Шевченка в *Київі* («Нова Рада», ч. 206 з 12. грудня доносила, що «друкуєть ся»).

94. Україна, видає для салдатів Український Комітет румунського фронту. («Робітничка Газета», ч. 170, пише, що «Україна» зачне незабаром виходити).

Крім того у Білій на Підляшшу виходить заходом і силами Українців полонених тижневик „Рідне Слово“ під ред. А. Соловейчука.

Поза територією України в таборах Українців полонених виходять ще: тижневик „Розвага“ у Фрайштадті в Австрії, два рази на тиждень: „Вільне Слово“ у Зальцведелі, „Громадська Думка“ у Вецлярі й „Розвіт“ у Раштаті й від 1918 р. двохтижневик „Селянин“ у Зальцведелі.

Заходом «Союза визволення України» до кінця 1917-ого року виходив у Відні що тижня „Вістник СВУ.“

Як бачимо із цього спису, між часописями переважають часописі *політичного змісту*, значна частина припадає на офіційні видання земств, укр. рад і громад, організаційних комітетів та селянських, робітничих і салдатських рад, а найменше припадає на літературно-наукові й фахові часописі, яких перед революцією виходило найбільше. Із 94 вичислених часописей було тільки 35 фахових і літературно-наукових, але і тут справді фахових було ледви 11, а літературно-наукових і присвячених театрові й мистецтву 8, коли інші часописі цього відділу (студентські—8, військові—5 і інші) мали характер більш політичний. Майже всі інші часописі, в числі 40, були присвячені політичним і громадським справам взагалі або загальним національним та місцевим справам (12 часописей).

Крім того три часописі займали ся просвітними справами, три, зглядно чотири, були присвячені науці, політиці й економії, а дві були гумористично-сатиричні.

Що до свого *призначення* найбільше видань, бо 42, звертало ся до *загалу* й писало ся *мо-вою*, приступною для всіх, 28 видань було популярних і призначених для селян (14), робітників (6), війська (4) або для «народу» (4), а крім того виходило 9 часописей для шкільної молоді й дітей (1).

Для інтелігенції друкувало ся ледви 17 видань.

Не зважаючи на великий зріст партійного життя на Україні, найбільше число видань *припадає на загально національні або безпартійні* видання, яких було приблизно 52. *Партійних* часописей, о скільки можна вносити з самих заголовків і вістей у «Роб. Газеті», «Новій Раді» і «Вістнику», було не багато, бо ледве 19, з чого 7 припадало на Селянську Спілку, 5 на соц.-революційну партію, 4 на соц.-демократичну партію, 2 на соц.-федералістів і 1 на самостійників.

В дійсности це число мусить бути значно вище, бо про 16 часописей нема ніяких інформацій, а про дальших 5—6 часописей, видаваних радами робітничих, селянських або солдатських депутатів не зазначено партійної приналежності.

Як можна було сподівати ся, найбільше видань виходило *накладом українських організацій*, рад і спілок, разом 59 (з того народніх рад і земств 14, Укр. Громад, організаційних та керованих комітетів, Просвіт і інших організацій 20, селянських спілок 6, кооперативних спілок 7, військових рад 6 і т. д.). За партійні гроші друкувало ся тільки 13 видань (вчислюючи ж селянські спілки—19), а ледви 5 видань виходило

коштом окремих накладень. Три видання появлялися на кошти видавців і редакторів. При яких 10 виданнях видавці не зазначені.

Із самих заголовків, які до того не всюди докладні, не можна бачити, як часто часописи появлялися, бо аж при 34 виданнях не зазначено часу появи. З інших видань було найбільше тижневиків (17) і двотижневиків (11) і вони творять безпечно більшу частину укр. преси. В другу чергу йдуть місячники, яких значить ся у наших матеріялах 10. Новітня преса, цеб то часописі, що виходять частіше тижня, заступлені ще у нас дуже слабо: дневників було 6, одна часопись виходила 3 рази в тиждень, а 4 два рази в тиждень. Публики, яка що дня потребувала 6 часописі, у нас ще, видно, не багато.

Цікаво ще поглянути на територіяльне розміщення нашої преси, бо з цього можна вносити багато про стан національної свідомости й духових потреб поодиноких земель, міст і губерній.

Головним центром цілого видавничого руху на Україні був Київ, де виходило аж 41 видань або, коли дочислити видання київської губернії в числі 8, рівно половина (50%) української преси. Інші центри, як Харків (5 видань), Полтава (4), Херсон (3) не встигли ще скріпити ся, але мають будучину перед собою, як осередки губерній зі зростаючим оживленням українського руху (в полтавській губернії виходило наприклад 7 видань, у херсонській губ. 4 видання). Поза тим виходило у губерніяльних містах, у Житомирі 3 видання, у Катеринославі 2, в Чернигові 2, Кате-

ринодарі і в Вороніжі по одному виданню. З повітових міст виказують ще Сквиря й Ольгопіль по 2 видання, Сміла, Умань, Золотоноша, Біла Церков, Батурин, Елисаветград, Звенигородка, Ромни, Винниця, Павлоград, Чигирин, Переяслав, Катеринодар і Новоросійськ по одному.

Розглядаючи українську пресу по губерніям, дістанемо такі цифри видань: 1) Київська губернія 49, 2) полтавська губ. 7, 3) харківська 5, 4) херсонська губ. 3, 5) волинська 3, 6) катеринославська 3, 7) подільська 3, 8) чернігівська 3, 9) вороніжська 1, 10) чорноморська область 1, 11) кубанська область 1 і 12) бесарабська губ. 1 (о скільки виходила часопись «Україна» для румунського фронту).

Разом виходило на укр. території 80 українських видань, з чого 6 українською й московською мовою. Як на 26 мільонів людности, що живе в тих губерніях, це здавалося б, небагато, бо одне видання припадає на 325.000 людности, коли в австрійській Україні перед війною одно видання припадало на яких 60—80.000 людности. Одначе, як на початок і як на воєнні часи, це дуже багато, особливо коли взяти значне число неграмотних.

Деякі губернії й області загалом не мають своїх видань, а то таврійська, курська й ставропольська губернії, і донська область, що разом числять коло 5 мільонів Українців.

За те гарно заступлені українські кольонії. Поза границями України виходило 12 видань, з того 3 у Москві й по одному в Петрограді, Ридзі, Тифлісі, Харбині, на Кулунді, у

Владивостоці, Благовіщенську, Хабаровську, Валку й Трапезунді.

Такий стан був приблизно з кінцем 1917. року, бо ж не знати, чи всі часописі виходили до кінця. Наїзд більшовиків стримав на хвилю зріст укр. преси й поробив у ній великі спустошення, одначе тільки на хвилю, й ми певні, що з кінцем 1918. р. число укр. часописей значно побільшить ся й покриє густою сіткою цілу українську територію.

2.

Українські видавництва.

Великий зріст українського культурного руху зазначився не тільки у значно збільшеному числі часописей, але також у незвичайно сильному прирості видавничих товариств і спілок. Коли перед революцією видаванням книжок займалися здебільша рухливі одиниці, як наприклад покійний Грінченко, М. Загірня, М. Дмитріїв, Єфремов, О. Пчілка й інші, а видавничих товариств було так мало, що можна їх було почислити на пальцях руки, то від нової революції обставини цілком перемінилися і то на користь. Число власних накладів стало дуже невелике, так як це буває у народів вище розвинутих, а за те повстав цілий ряд окремих видавничих спілок, товариств і організацій, що взялися планово до видавання українських книжок, брошур, нот і часописей.

Початки українського видавничого руху, коли не числити давніших спроб, галицьких видавництв і заграничної діяльності М. Драгоманова в 80-х роках, сягають 90-х років 19-го століття. В 1895. р. *Борис Грінченко* закладає у *Чернігові* коштом *У. Череватенка* перше тривале видавництво книжечок для народу, що перетривало довші часи й випустило цілу низку гарних видань, випираючи чужі лубочні видання. В 1898. р. засновується у *Петрограді* «Добродійне Товариство для видавання дешевих книжок в укр. мові»,

а майже рівночасно виступає київське видавництво «Вік», що випустило друком багато гарних книжок, між иншим і збірні видання наших кращих письменників.

Очевидно, всі ті видавництва могли видавати тільки книжки гарного письменства, бо на інші видання не дозволяла цензура, яка на приклад у роках 1895—1904 із 230 творів поданих у цензуру не дозволила аж 150. Політичні видання мусли виходити за границею у Львові і Чернівцях і коло того чимало заслужила ся особливо Революційна Українська Партія (Р. У. П.), яка крім брошур видавала нелегальні часописі «Гасло», в Чернівцях в 1901. і 1902. р. р., «Селянин» (1903—1905) і «Працю» (1904—1905).

Перша революція видвинула кілька нових видавництв, які переважно вдержали ся довше, деякі аж до сьогодняшнього дня. Особливо значнішу діяльність розвинули нові київські видавництва «Час», «Лан», «Український Учитель», «Ранок» і «Дзвін». Крім того з тих часів маємо ще видавництво «Шлях» і «Зоря» (для малих видань).

Деякі з них як київська «Боротьба» й «Праця» мусли скоро перервати свою діяльність, бо були на тодішні часи за «революційні» для цензури, другі прожили ще трохи довше.

В 1906-ім році приступає київська «Просвіта» до видавання популярних книжечок і видала їх аж до свого замкнення в 1910-ім році кілька-десять.

В 1907. р. зачинає у Києві свою діяльність галицька «Українсько-руська Видавнича Спілка»,

спершу видаванням «Літературно-Наукового Вістника» й відбиток із нього, а пізніше й окремих публікацій. Так само переносить ся на Україну львівське «Товариство прихильників укр. науки, штуки й літератури».

Тогож самого року засновуєть ся у Києві заходами професора *Грушевського* «Українське Наукове Товариство в Києві», яке від 1908. року зачинає видавання „*Записок Наук. Товариства у Києві*“ і інших научних видань, а від 1914. року чвертьрічника „*Україна*“.

Окремо займали ся видаванням книжок деякі кооперативи (наприклад Сільсько-господарське Товариство у Харкові), земства або книгарні та накладчики, як *Е. Череповський*, *Ідзіковський*, *В. Яковенко*, *Волошиновський* і т. д., між ними навіть московські, як наприклад *Ситін* і *Губанов*.

Війна припинила майже цілком українську видавничу діяльність, одначе треба було тільки подуву нового свобідного життя, щоби *відновили ся всі старі видавництва* з перед війни, як наприклад «Вік», «Дзвін», київська «Просвіта», «Добродійне Товариство», «Товариство прихильників науці і штуці», «Час», «Шлях», «Криниця», «Україн. Агроном», «Українське Видавництво у Катеринославі», «Видавництво Просвіти» тамже і т. д.

Побіч відновлення старих видавництв повстає цілий ряд *нових*.

До видавань книжок, журналів та часописей беруть ся окремі видавничі товариства, деякі на паях, а інші на звичайних товариських стату-

тах, дальше зближені до них просвітні товариства, кооперативні спіжки, педагогічні товариства, всілякі фахові (як лікарські, фельдшерські й ин.) й станові організації (наприклад військові, селянські, студентські, жіночі й инші), потім офіційальні уряди й організації та комітети, як земства, народні ради, ради депутатів, укр. громади, організаційні й керовничі комітети й т. ин.

Надзвичайну рухливість проявили дальше поодинокі українські партії, друкуванням і ширенням партійної літератури, всіляких метеликів, відозв і плякатів. Зросло теж дуже число приватних підприємців та накладчиків, які, бачучи великий попит на українську книжку, хотіли на ній заробити.

«По трьох роках примусового мовчання— пише в тій справі *В. Старий* у 110. числі «*Нової Ради*» з 10. серпня—розтулились нарешті українські уста, вільно залунало наше слово, загукотіли з небувалою силою машини друкарські, що родять похапцем українську книжку, якою набивають ся полиці старих і нових наших книгарень, заповнюють ся і враз порожніють, бо книжка й газета незвичайно швидкою ходюю поспішає на село... Нове, вільне слово, рідне слово летить до братів, незрячих гречкосів, розтулює їм очі, показує нові обрії, де маячить уже прийдешнє щасливе життя. Хороші часи».

І. Свенціцький, що на своїх очах бачив зріст українських видавництв за останні місяці,

згадує про це такими словами («Ми й вони», „Діло“ ч. 51 з 1918. р.):

«Українські книгарні, що так собі животіли провінціями крамничками, стали торгувати як столичні перворядні фірми. Українські газети, що до тепер давали більше клопоту й гризоти видавцям та експедиторам, стали на духи обзаводитись ротаційними машинами (що скоро друкують). Українські видавництва брались здебільшого за такі праці, які можна було випускати 50—100.000 примірників і т. д.»

Українська книжка стала справді насущною потребою так, що скоро зявила ся навіть потреба видавання окремого бібліографічного журналу, який зачав виходити у Києві заходом і коштом товариства «Час».

Цілком слушно писав з нагоди того редактор „Нової Ради“ А. Ніковський (ч. 139):

«Дуже важно зазначити самий факт появи українського бібліографічного журналу «Друкарь»: адже це свідчить про те, що наша продукція книжна одразу вироста, поширилась і посіла те становище, з якого її вже стороння сила не стягне. І справді, українське державне життя ще не почалось (це писалось у вересні минушого року), офіційні інституції українські ще майже нічого не робили і не зробили, а тимчасом у великому числі назвищ і примірників, побороючи небувалі технічні труднощі, пішла на ринок українська книжка, пішла, і кожна поодинокі швидко десь зникає, знаходячи собі покупця й читальника. Це свідчить, що ми

одразу скочили на якийсь значно вищий щабель культурности, що потреби нашого громадянства вельми широкі. Стежити за книжкою тепер не легко»...

Зявила ся також потреба окремих *інформаційних бюр і контор*. При волинській Укр. Раді у *Житоїрі* дають ся справки (щоденно від 10—1, 4—9) про всі справи книжкового руху й продають ся зараз «розмаїті книжки політичного й белетристичного змісту, а також сучасну бїжучу літературу».

Інформаційне бюро при Київськїм губернськїм земствї крім справок виготовило (купило й само видало) силу книжок до сучасного політичного моменту на українськїй мові й має зверх своєї потреби, для продажу сто тисяч книжок 32 назв, за знижкою 20⁰/₁₀. («Робіт. Газета», 97.)

У *Київі* заклалось також *інформаційне бюро для педагогічних підручників для шкіл* (В. Володимирська, 42).

Таких прикладів можна б навести ще більше, а всі вони разом свідчать про незвичайний зріст укр. видавничої діяльности.

Перейдїм же тепер *діяльність тих видавництв і накладчиків*, користаючи ся переважно вістками «Робітничої Газети» й «Нової Ради», які я мав щойно з 50. числа (багато чисел не дійшло). При книжках року не зазначую, бо всі вичислені видання появили ся в 1917-ому році.

Благодійне Товариство у Петроградї перенесло ся з Петрограду до *Київа* (Столипинська, М. Волод. вул. 31, пом. 20) і мабуть через зміну

місця побуту й нових умов не встигло розвинути більшої діяльності, бо випустило тільки великий календар (ціною 1 карб. 50 к.) і друге доповнене видання книжки *Е. Чикаленка*: Розмова про мову (стор. 32, 20 коп.) та заповіло, що незабаром вийде друком книжка *О. Кисіля*: Український вертеп (з малюнками).

Незвичайно живу видавничу діяльність розвинуло Товариство „Вернигора“ у Києві, яке, як подає «Нова Рада», за п'ять місяців діяльності видало книжок та брошур 22 назви у 510.000 примірників і листівок, плякатів та портретів 350.000 прим., разом 860.000 примірників, а до кінця 1917. року випустило друком понад 30 передруків і кілька нових книжок у кількох (окремо нумерованих) секціях: Політично-агітаційній (понад 15 чисел), Літературно-історичній, Клясичній, Науковій, Діточій і Військовій.

Товариство «Вернигора» прислужило ся дуже тим, що з самого початку, коли щойно зачинав ся видавничий рух на Україні, випустило багато актуальних книжечок, особливо освідомляючого національного змісту.

Маючи нагоду власноручно оглядати значну частину видань «Вернигори», подаю їх в поазбучному порядку:

В. К.: Історія українського народу (Стор. 48, ціна 50 коп.).

Велика шкільна мапа України (72×132 ст.) на 5 фарб. (Ціна 3 карб. 50 коп.)

Возняк М.: Наша рідна мова (15 коп.).

Дефое: Робінзон Крузо (50 коп.).

Катехізм Українця (20 коп.).

Кобилляньська О.: Юда, новеля (Стор. 16).

Маковей О.: Подорож до Києва. Поезії (Стор. 46, 25 коп.).

Молієр: Тартюф. Переклад В. Самійленка, з ілюстраціями, передмова М. Вороного.

Мученик за волю України гетьман Павло Полуботок, з портретом (10 коп.).

Нічше: Так мовив Заратустра.

Островський О.: Руйнування Батурина. Історичне оповідання (25 коп.).

Пачовський В.: Гетьман Петро Дорошенко, з портретом (Стор. 7, 8 коп.).

Петренко - Попович: Українська граматика для народніх шкіл, ч. 1. (Стор. 32, 30 коп.).

Поезія війни. Сучасна війна в поезії австро-угорської України (Стор. 16, 15 коп.).

По Рудницькому: Коротка географія України. Част. I. (50 коп.).

Раховський І.: Расовість Українців.

С. Я. і А. Хомик: Опис рідного краю. Коротка географія України. Дві часті (по 50 коп.).

Франко І.: Королік і медвідь (ілюстр.казки).

Франко І.: Лисичка-кума. Вовк-старшиною (ілюстровані казки).

Франко І.: На святоюрській горі та Іван Вишенський.

Франко І.: Як воювали Запорожці?

Хомик А.: Російські Установчі Збори чи міжнародній конгрес (12 коп.).

Цегельський Л.: Історія української держави й боротьба за її відбудовання (8 коп.).

Шерстюк Гр.: Граматика, часть 1. і 2.

Крім того приймала ся вже передплата на книжку проф. львівського університету *С. Рудницького*: Україна, земля та народ. Мало бути 430 сторін, великої вісімки, 26 ілюстр. на крейдяному папері й 11 мап. Передплата 6 карб.

Із карток бачив я тільки одну листівку: *Б. Хмельницький* і переяславський трактат, яка була репродукована у «Вільному Слові».

Колись вельми рухливий „Вік“ зазначив ся тільки 3. виданням праці *Єфремова С.*: Історія українського письменства (6 карб.).

Товариство „Волошки“ (*Київ*, Жилинська 20) видає часопись для дітей «Волошки».

Видавниче Товариство „Воля“ видало у Вінниці (Миколаївський проспект, 70) дві книжечки:

1. *Шуриця Ю.*: Земельне питання (40 к.).

2. *Шлянов Г.*: Що таке державна власть (40 коп.).

Видавництво „Воля й Доля“ випустило (*див.* «Нова Рада», ч. 197) отсі видання:

1. *Руданський Ст.*: Мазепа. Історична поема (25 коп.).

2. *Переяславський трактат* (плякат) (5 коп.).

3. *Дума про Тараса Шевченка* (25 коп.).

4. *Кобець О.*: Тарасова Ніч. Драматичний малюнок (25 коп.).

Дальше видало воно 15 світлин до Шевченка.

Видавництво „Гасло“ у *Київі* надрукувало, як знаємо з «Роб. Газети» (ч. 178), 8 книжечок, з яких відомі нам числа:

6. *Федорченко І.*: По закону й інші оповідання.

7. *Федорченко І.*: На передодні. Пісні волі та недолі.

8. *Федорченко І.*: Погробовець Запоріжської Січі. Історичний нарис проф. Дубецького. Переклад з польської мови з додатками й одміними (40 коп.).

Артистичне видавництво „День“ видало художні, друковані за кордоном фарбами портрети Шевченка, призначені спеціально для шкіл і установ (ціна 1 карб.), малі портрети Шевченка (по 50 коп.) і інші видання, які продають ся виключно в крамниці «Час» (Київ, Володимирська; 53).

Видавництво „Десна“ в Чернигові, як доносить «Нова Рада» (ч. 160), готувало шкільні підручники для нижчих і середніх шкіл, а з окрема «Підручник для середніх шкіл по гігієні» *В. Базілевича*. Мало також випустити Байки *Глібова*. Чи що вийшло накладом цього видавництва, не знаємо.

У Петрограді існувало видавництво „Джерело“, яке випустило, як перше число, третє видання книжки *Б. Грінченка*: Якої нам треба школи (Стор. 16, ціна 10 коп.).

Після кільколітньої перерви приступило до дальшого видавання книжок і видавництво „Дзвін“, якому з давніших часів завдячуємо між иншим видання творів Винниченка, й яке виданими зараз книжками показало, що додержує давніх традицій, а це, щоб книжки як ідейним змістом,

так і зверхнім виглядом задовольали широкі круги України.

У 1917-ім році «Дзвін» випустив 3 книжки:

Винниченко В.: Федько Халамидник (30 к.).

Винниченко В.: Салдатики (25 коп.).

Садовський В.: Про професійні союзи (25 к.).

Крім того друкувалися й мали скоро вийти отсі книжки:

Винниченко В.: Боротьба (з листів студента, висланого в салдати).

Маркович Д.: Твори, два томи.

Садовський В.: Капіталізм і соціалізм.

Українські казки для дітей, з малюнками.

Частина 1. і 2. під редак. В. Винниченка й Ю. Сірого.

Видавництво «Діло» в Одесі випустило дві книжечки:

1. *Чернявський А.:* До рідного люду (30 к.).

2. *Охрименко З.:* Арифметичний задачник для шкіл народніх і низших клас шкіл середніх. Часть 1. (1 карб.).

Видавниче Товариство «Друкар» зачало свою діяльність у Петрограді, де мало свою друкарню й книгарню, й видало там повне видання творів *Т. Шевченка:* Кобзар, у двох томах. (по 1 карб. 25 коп. за том) і дві брошури:

Програма Укр. Радикально - Демократичної Партії.

Робітничі пісні.

Крім того приготовано до друку:

Винниченко В.: Салдатики.

З кінцем осені «Друкар» перенісся з дру-

карнею й книгарнею до Київа (Хрещатик, 50), а в Петрограді лишив тільки філію книгарні (Петр. стор. В. Проспект, д. № 1.).

Катеринославське соц.-демократичне видавництво „Каменяр“ (адреса: «Книгарня Слово») випустило кілька партійних видань:

1. *Діхштайн*: Хто з чого живе? (30 коп.).

2. *Програма*, статут і резолюції, ухвалені на конференції 4.—5. квітня 1917. р. у Київі (25 к.).

3. *Левинський В.*: Що таке соціалізм (30 к.).

В «Робітничій Газеті» (ч. 201) згадуєть ся, що *київське* видавництво „Книжник“ видає *Мапу* Укр. Республіки, в фарбах (вул. Прорізна, 2 карб.).

Видавництво „Конфедераліст“ у *Київі* випустило дві брошури:

Маєвський Й.: Червоний імперіялізм. Часть I. По шляху контр-революції (Сторін 16, 25 к.).

Маєвський Й.: Федералізм (Сторін 16, 25 к.).

До найбільше рухливих видавництв належить *київське* видавництво „Криниця“, яке за короткий час видало 40 книжок, між ними кілька гарних шкільних підручників, з яких знаємо про слідуєчі:

Біографія М. С. Грушевського з портрестом (40 коп.).

Васильченко С.: Три сестри. Левень. Княженко. (Казки).

Васильченко С.: Чорний Орел. Казка з малюнками (30 коп.).

Вікул: Про автономію (15 коп., розпрод.).

Волоховський Ф.: Як мужик попав у ярмо? (20 коп.).

Гаршин В.: Жаба-Мандрівниця (казка) (15 к.).

Григорієв-Наш: Про навчання дітей рідній історії. (50 коп.).

Григорієв-Наш: Хто ми, й що нам робить (20 коп.).

Григорієв-Наш: Якої республіки треба бідним людям (15 коп., розпродано).

Грінченко Б.: Граматика для науки читання й писання (70 коп.).

Грінченко Б.: Листи з України Наддніпрянської (1 карб. 36 к.).

— *Грінченко Б.:* Як жив український народ? (30 коп.).

Грінченко Б.: Якої нам треба школи. 4. видання (Стор. 31, 20 коп.).

Грінченко Б. і М.: Рідне Слово. Книжка для читання в початкових школах і перших класах гімназій (3 карб. 25 коп.).

Дікшитайн С.: Хто з чого живе?

Доманицький В.: Життя Тараса Шевченка (30 коп.).

Драгоманів В.: Автобіографія.

„ Віра й громад. справи (10 к.).

„ Листи на Наддніпрянську Україну (2 карб.).

„ Швайцарська спілка (25 к.).

Єфремів С.: Як визволити ся робочим людям з бідности (про працю й капітал) (50 коп.).

Єфремів С.: Як люди прав собі добувають (25 коп.).

Загірня М.: Про виборче право (25 коп.).

Загірня М.: Про державний лад у всяких народів (50 коп.).

Загірня М.: Хто народів ворог?

Коцюбинський М.: Дорогою ціною (75 к.).

Коцюбинський М.: Іван Франко (25 коп.).

Коцюбинський М.: Пятизлотник (30 коп.).

Коцюбинський М.: Харитя. Маленький грішник. Ялинка (30 коп.).

Матвій: Півник та Курочка (15 коп.).

„ „ Кіт та Лисиця (40 коп.).

Митрусь: Книжка діткам для розваги, з малюнками (35 коп.).

Куріло О.: Початкова грамати́ка укр. мови для народніх шкіл Ч. I. (70 коп.).

Левіцький-Нечуй І.: Запорожці (30 коп.).

Лисичка та Кіт. Гуцульська казка.

Лободовський: Дітські пісні та казки, з малюнками (1 карб.).

Мамін-Сибіряк: Лісова казка (20 коп.).

„ „ Упертий цап. Казка з мал. (60 коп.):

Назарук О.: Суспільні кляси (20 коп.).

Олесь О.: Поезії. Том 5. На зелених горах (3 карб.).

Пісні волі. Збірка революційн. віршів (10 к.).

Титаренко С.: Дитяча розвага. Збірник забавок для дітей (1 карб. 30 коп.).

Тристан Бернар: Пригода 7. квітня. Комедія на 1 дію (30 коп.).

Українські казочки з мал. (40 коп.).

Франко І.: Панські жарти (15 коп.).

Франко І.: Sempre tige (1 карб. 80 коп.).

Чепіга Я.: Задачник. Рік I і II для початкових народніх шкіл.

Шевченко Т.: Кобзар.

„ Заповіт та інші вірші (15 к.).

„ Сон (У всякого своя доля)
(10 коп.).

„ Царі (15 коп.).

Якого ладу нам треба? (20 коп.).

Т-во «Криниця» видавало „Музичну Бібліотеку“ під. ред. *О. Кошиця* й видало отсі твори:

1. Ще не вмерла Україна. Музика *К. Стеценка* (10 коп., розпродано).

2. Ще не вмерла Україна. Музика *Січинського* (20 коп.).

3. Слава Україні. Гимн на 4 голоси. Муз. *К. Стеценка* (50 коп.).

4. Заповіт *Т. Шевченка*. Розклад на 4 голоси *М. Левицького* (40 коп.).

5. Поклик Соколів (чи не *Вінцковського*?) (30 коп.).

Крім того вже друкували ся й мали появи-
вити ся («Нова Рада», ч. 196 з 28. листопада):

Біду собі купила. Для мішаного хору *О. Кошиця*.

Дума про Нечая. Для чоловічого хору *О. Кошиця*.

Україно Мати. Кат сконав. Для мішаного хору *К. Стеценка*.

Ще не вмерла Україна. Розклад на 4 голо-
си *М. Левицького*.

Прометей. Для-чолов. хору *К. Стеценка*.

Журавлі. Для одного голосу *Кошиця*.

«Криниця» випустила теж листовні картки з портретами Дорошенка, Драгоманова, Мазепи, Полуботка, Стефаника, Франка, Хмельницького, Шевченка (по 10 коп.).

Товариство має власну книгарню у Києві (Нестерівська, 27), в якій ціннику виказано ще отсі книжки, що друкують ся:

Білоусенко О.: Баю-Баю. Читанка для дітей молодшого віку.

Білоусенко О.: Колобок. Казка з малюнками.

Васильченко С.: 9 книжок писань, а то: Казка, з мал., Чарівна Коза, Циганка, Мужичька арихметика, З дитячих літ, Святкові зорі. На перші гулі, гумор. пєса на 1 дію і Не співайте півні, не вменшайте ночі, пєса у 3 малюнках:

Григорієв-Наш. Історичні пісні (з поясненнями).

Коцюбинський М.: Повне зібрання творів, том I і II.

Лашенко: Про мирові суди.

Франко І.: Мойсей. Поема.

Франко І.: Нарис історії українсько-руської літератури.

Українське видавництво *В. Дубняка* в місті *Кобеляках* на Полтавщині (Покрівська вул., дім Лосєва) випустило отсі книжки:

Дубняк К.: Російсько-український словничок термінів географії й природознавства. 3. доповнене видання (45 коп.).

Перше видання вийшло п. заг.: Рос.-укр. словник термінів природознавства та географії.

Ціна 35 коп. Склад вид. *Миргород*, К. В. Дубнякову.

Дубняк К.: Початок. Перша читанка після азбуки (80^к коп.).

Пісні волі (40 коп.):

Крім того приймало змовлення на *Календар* на рік 1918. («Н. Рада», ч. 137).

Це видавництво ідентичне мабуть із *Видавництвом Мо—зе—ро* в *Кобеляках*, про яке «*Нова Рада*» (ч. 162) доносила, що незабаром випустить із друку:

Початок. Перша книга після букваря.

Спутник щетовода.

Книжки задля дітей, ріжного змісту.

Український словник.

Видавництво „*Народній Стяг*“ у *Одесі* (Юрїєвська, 17, Юрїй Липа) видало кілька книжок самостійницького змісту:

З тайки присяги Мазепи. Листівка (7 к.).

Носіть свої ознаки. Про національні барви (7 коп.).

Королівство Київське по проєкту Бісмарка (12 к.).

Гетьман І. Мазепа. З малюнком (25 коп.).

Липа І.: Казки про волю. Гомін по діброві (30 коп.).

Союз визволення України (Стор. 32, 25 к.).

Друкували ся ще:

Липа І.: Княгиня Чайка.

„ Юрасів сад.

Видавниче Товариство „*Основа*“ на паях у *Київі* розвязало ся, не видавши мабуть нічого. В «*Новій Раді*» (ч. 211) була оповістка прав-

ління С. Єфремова, Ф. Матушевського й скарбника М. Синицького, що за згодою більшости пайщиків паї товариства передають ся видавництву „Час“.

Видавництво „Популярно-наукова бібліотека імені Тараса Шевченка“ мало з 1. жовтня видавати що тижня один номер бібліотеки, яка, як каже оповістка в „Н. Раді“ (ч. 134), буде необхідним і дуже помічним підручником для всіх просвітних організацій і ширення просвіти серед укр. народу (*Київ, Велика Житомирська вул., ч. 12*). Чи що з того вийшло, не маємо вістей.

Видавниче Товариство „Праця“ по виданню книжок наукового змісту скликало загальні збори на 17. грудня:

Видавництво „Ранок“ у Катеринодарі (Книгарня «Слово») мало видати пять книжечок: Енеїду *Котляревського*, Переклади *Квітки* (для школи), *Збірничок* байок (теж), Назара Стодолю *Шевченка* й казку: *Канівець*. Коротенька історія.

Видавниче Товариство „Рідна Стріха“ в Могилеві Подільському (склад видання в Товаристві «Просвіта») видало збірку «Вільне Слово. Пісні й поезії» (50 коп.).

Соціалістично-революц. Видавництво „Рух“ у Харкові (Ярославська, 21) видало отсі книжки:

1. *Качинський*: Що робити з землею?
  2. *Толстой Л.*: Невже так треба?
  3. *Алексеев Н.*: Вселюдне, рівне, просте і потайне виборче право.
  4. *Заливний А.*: Хто воює, а хто грабує.
- Крім того друкували ся:

1. *Зак С.*: Земля хліборобам.

2. *Коряк В.*: Не к Різду, а Великодню.

В цілях найширшого розповсюдження серед народу медичних, сільсько-господарських та інших знань Видавництво „Село“ вадало у *Вінниці* серію плякатів для розвішування їх на стінах у споживчих та кредитових товариствах, бібліотеках-читальнях «Просвіт», земських лікарнях, школах і т. ин.:

1. Десять заповідів матерям (як доглядати й годувати малих дітей). Склав лікар *Модест Левицький* (10 коп.).

2. Десять заповідів здоровля. Склав лікар *Модест Левицький*.

3. Бережіть ся сіфілісу. Склав лікар *Р. Лешицький* (10 коп.).

4. *Просьба* коня. Як годувати й ходити коло коня (10 коп.).

5. *Просьба* корови (10 коп.).

6. *Десять заповідів* членам товариських крамниць.

Видавництво „Січ“ у *Київі* зазначило ся прегарною книжечкою:

Чи є в нас по закону автономія? (20 коп.), де обговорюють ся справа переяславської умови.

Видавниче Товариство „Січ“ у *Черкасах* на *Київщині* (Олександрівська вул., 104) виявило живу видавничу діяльність і видало:

Артемівський-Гулак П.: Твори (50 коп.).

Гребінка Є.: Приказки (30 коп.).

Думи кобзарські (75 коп.).

Грінченко Б.: Іван Виговський (1 карб. 80 к.).

- Грінченко Б.*: Без хліба (40 коп.).
" Павло хлібороб (40 коп.).
" Про книжки (85 коп.).
" Братства й просвітна справа (50 коп.).
" Про пустині (1 карб.).
Кашенко А.: За що? (65 коп.).
Коваленко Г.: Людина і громада (85 коп.).
" Жарти життя (3 карб.).
Левицький М.: Як писати службові папері українською мовою (50 коп.).
Ожешко Е.: Хам. Повість (3 карб.).
Сумцов М. проф.: Вага і краса української народньої поезії (85 коп.).
Франко І.: Semper tūo (1 карб. 80 коп.).
Черкасенко С.: Убитий Жид. Казка (20 к.).
Черкасенко С.: Як вродила ся пісня. Казка (25 коп.).

Друкували ся й мали скоро появи́ти ся («Нова Рада». ч. 206 з 12. грудня) отсі книжки:

- Кашенко А.*: Дрібні оповідання.
Коваленко Г.: Оповідання з укр. історії для початкових шкіл (2 карб. 75 коп.).
Левицький-Нечуй І.: Старосвітські батюшки та матушки (повість).
Левицький М.: Язик, наречіє ілі говор?
Франко І.: Поєми.
" Похорон.

Крім того Товариство готувало до друку коло 50 усяких видань, між иншим твори Франка (Учитель, Хрещення Володимира, Перехресні стежки, Для домашнього огнища, Батьківщина,

Зівяле листя, Украдене щастя, Данте Алґієрі, Сім казок), Нечуя Левицького (Бурлачка, Чортяча спокуса, Перші київські князі, Татари й Литва на Україні, Унія й П. Могила, Біда бабі Палажці, Біда бабі Парасці, Голодному і опеньки мясо), Модеста Левицького (два томи), Ореста Левицького (Волинські оповідання, Полтавські оповідання, Шкільні спогади), Черкасенка (Про небо, дві частини, Діткам, казка), Сумцова (Леонардо да Вінчі, Укр. співці й байкари, Історичні зразки укр. літер. єднання, Слобідсько-укр. історичні пісні), Куліша (Мих. Чернишенко), Манжури. (поезії), Н. Романовички (життя людське), Кащенко: Історію запоріжського війська, Степового: Запоріжський зімовник, переклади повістей Єжа і так дальше.

На замовлення товариства перекладали ся далі твори М. Гоголя й Тургенєва й писали ся історія Риму й історія Болгарії.

Видавництво „Слово“ в Катеринославі вида-ло між иншим дві книжки:

Зелений гай. Віршики й казки, з малюнками для дітей, зложила Олена Пчілка. 2. видання (Стор. 32, 16⁰, 50 коп.). Томпсон Сеттон: Зайцеві пригоди. Опов. для дітей. Переклав Михайло Кривенюк (Стор. 20, 16⁰, 45 коп.).

У Києві появило ся 1. число Видавництва Товариства „Стара Громада“:

Русова С.: Що то є автономно-федеративний лад (Стор. 40, 60 коп.).

Відновило свою діяльність і „Товариство прихильників науці і штуці“ у Києві, яке вида-

вало щоденник «*Нова Рада*» й готувало до друку літературну спадщину *Карпенка-Карого* в пяти томах.

„Українська Видавнича Спілка“ у *Київі* (вул. Софіївська 7), видала збірку 27 пісень:

Ще не вмерла Україна (2 карб. 25 коп.).

Українські колядки *Л. Кудрицького* з нотами для хорів.

Чи книжка: Оповідання *С. Черкасенка*. Вони перемогли (стор. 233, 2 карб.) вийшла накладом цієї Спілки, чи „Українсько-Руської Видавничої Спілки“, що під час війни друкувала доволі багато в Галичині (наприклад твори *Стефаніка*, *Гнатюка* і т. д.), не можна на певне сказати.

Товариство „Українська Хата“ у *Херсоні* випустило:

Українсько-руський *словничок* до «Кобзаря» *Шевченка* (стор. 83, 75 коп.).

В часописах була оповістка про „Українське Видавництво *А. Кашенка*“ у *Катеринославі* (Басейна, 8), але блищих вісток про нього не маємо.

Під час війни 28. березня 1916. р. заснувалося „Українське Видавництво у Катеринославі“ (адр. Книгарня «Слово»), яке з кінцем першого року існування мало близько 100 членів з паями по 25 карб. і видало 9 та підготувало 20 книжечок. Із звідомлення з діяльності, від 1. січня 1917. р. поміщеного в «*Новій Раді*», довідуємося, що в видавництво поступило 39.194 карб. 47 коп., за які видруковано більше десятка ди-

тячих книжок у числі 139.000 примірників. Збори доручили окремій комісії відшукати придатну для видавництва друкарню. Ухвалено передати на будуче перегляд нових рукописів і редагування редакційній комісії, головою якої вибрано Л. Біднову.

З виданих книжок знаю про такі:

Дзель-Бом. Збірник віршів для дітей дошкільного віку, складений слухачками Українками Київського Фрєбелєвського Інститута, з передмовою *С. Русової* й вступною статтею редакторки *В. Чередииченкової*. 2. видання. Ц. 1 к.

Малюйте діти! Перша книжка для розмальовування (80 коп.).

Загірня М.: Про виборче право (30 коп.).

Гринченко Б.: Як жив укр. народ (30 коп.).

З давніших видавництв дуже живу діяльність проявив *київський „Час“*, який 22. липня відбув загальні збори, щоби нарадити ся над тим, що «обставини моменту ставлять перед товариством завдання великої ваги, видання шкільних бібліотек, одривного калєндаря, періодичного органу, організації крамної комори, поширення власної друкарні і т. д. «Цю програму товариство старало ся перевести в життя й крім видавання книжок для загалу й шкільних підручників (між иншим другого видання Української Граматики *Є. Тимченка* (ціна 2 карб.) приступило від вересня до видання щомісячного критико-бібліографічного часопису, присвяченого справам укр. видавництва п. з. *Книгарь*. Літопись укр. письменства, який згуртував під ре-

дакцією В. Старого самих кращих українських письменників і критиків як П. Богацький, А. Вечорницький, П. Гай, О. Діхтяр, Д. Дорошенко, В. Дубровський, Т. Єфремів, М. Жученко, Б. Корольов, М. Левицький, Орест Левицький, П. Михайлович, А. Ніковський, М. Павловський, П. Понятенко, М. Порш, В. Прокопович, Л. Старицька - Черняхівська, Ю. Сірий, М. Сріблянський (Шаповал), проф. Є. Тимченко, Н. Трикулевська, К. Широцький, О. Шульгин, А. Яковлев і ин.

Видавництво «Час» видало *Одривний календар* на 1918. р. і отворило власну «крамну контору» у Києві (Володимирська вул., 42).

Видавництво „Шлях“, теж *київське* (Мар. Благовіщенська, 123), випустило 7 нових видань:

1. *Агієнко О.*: Вільний театр (25 коп.).
2. *Агієнко О.*: Революція духа (думки з приводу реформи церкви) (25 коп.).
3. *Коломійченко Хведір*: Економіка й Україна (15 коп.).
4. *Коломійченко Хв.*: Революція й життя. Будівництво України (25 коп.).
5. *Мандес Катюль*: Поезії в прозі. З французького переклав Микола Зоряний (50 коп.).
6. *Пічета В.*: Прилучення України до Москви в московській історичній літературі (35 к.).
7. *Хоткевич Гнат*: Авірон. Біблійна повість (друкувала ся).

Чимало книжок видано також заходом і коштом „Просвіт“, які крім просвітної роботи звернули увагу і на видавництва. В цій справі

був окремий реферат на зїзді «Просвіт» дня 5 і 6. жовтня й референт *В. Королів* домагав ся утворення по губерніяльних містах редакційно-видавничих просвітянських комісій для того, щоб упорядкувати видавничу діяльність «Просвіт», щоб не видавати книжок подвійно та щоб видавати тільки книжки, які дійсно підходили би як по укладу так і по змісту для широких народніх мас. Щоби видавничу справу забезпечити коштами, референт радив утворити видавничий просвітянський кооператив, рекляму, кольнортажу й т. ин. Зїзд ухвалив завести предложені комісії і скликати анкету в видавничій справі.

Видаванням книжок займало ся, о скільки маємо вісти, 9 «Просвіт».

І так «Просвіта» в *Білій Церкві* видала два метелики:

Земельна справа (5 коп.).

Левицький М.: Рідна мова (10 коп.).

Винницька «Просвіта» випустила кілька маленьких брошурок на самі актуальні теми:

1) *Трактат України з Московщиною 1654*. р. і Універсал Центральної Ради 1917. р.

2) *Українські пісні волі* (10 коп.).

3) *Що таке товариство «Просвіта» і як його заснувати* (5 коп.), де подано мету завдання й перший плян діяльності «Просвіти» на селі, адреси книгарень і періодичних укр. видань.

4) *Хто такий був Іван Франко* (15 коп.).

5) *Щириця Ю.*, Термінологія і програма систематичного курсу арихметики (стор. 32, без ціни).

У Винниці теж, можливо, що також накладом Просвіти вийшли оповідання Леся *Мартовича*: Війти й Смертельна Справа (стор. 30, ціна 20 коп.).

Гельсінґфорське товариство «Просвіта» друкувала словарні праці і так як ч. 2:

Безхровний Ф. і *Перелясвець Г.*: Українсько-руський словник, 5.000 слів (80 коп.).

Крім того заповіло («Нова Рада», ч. 162) такий же великий словар 320.000 слів за ціну 3 карб.

Золотоношська «Просвіта» виступила з цілою бібліотекою, з котрої знаємо тільки про отсі числа:

3. *Злобинцев М.*: Про землю (25 коп.).

4.   »   Автономія України (30 коп.).

5.   »   Найкращі здобутки Великої Французької Революції (15 коп.).

Всі книжечки написано дуже гарно й популярно.

Товариство «Просвіта» в Катеринославі випустило отсі книжечки:

1. *Комаренко О.*: Про український народ (8 коп.).

2. *Кашенко А.*: Бусурманська неволя в укр. народній поезії (20 коп.).

3. *Черняхівський Г.*: Т. Шевченко і славянофільство.

4. *Грінченко Б.*: Чудова дівчина та інші оповідання (35 коп.).

5. Ще не вмерла Україна. Збірка революційних пісень.

6. *Грінченко Б.*: Як жив укр. народ (25 коп.).
7. *Шевченко Т.*: Заборонені поезії (50 коп.).
8. *Винниченко В.*: В чому наша сила. Статті з «Укр. жизни» (30 коп.).

Під заголовком «*Листки Просвіти*» вийшли 4 метелики:

Чи зараз ділити землю? (3 коп.).

Для чого потрібна Укр. Селянська Спілка (2 коп.).

Про Установчу Раду (3 коп.).

Цар та республіка. (3 коп.).

Живу діяльність проявила в тім напрямі «*Київська Просвіта*», а саме її видавнича комісія, зложена з 3—5 душ. За невеликі гроші, а це за членські вкладки, пбзичку київського земства (1.000 карб.) і приватні позички лікаря Біського (9 тисяч) і проф. Ганіцького (2 тисячі), «*Просвіта*» встигла видати в 50.000 примірників, як першу книжечку політично економічної серії, два видання *В. Корольова*: Про народне самоврядування (земств) (стор. 32, 35 коп.) і 3. видання книжки *С. Єфремова*: Т. Шевченко. Життя й діла (75 коп.), та приймила до друку. *Грінченка Б.*: Про укр. козаків і Турків.

Від грудня «*Просвіта*» приступила до видавання органу всіх «*Просвіт*» «*Просвітянин*».

З видань Лубенської „*Просвіти*“ відомі нам отсі:

Саєнко Мих.: Як треба провадити збори. 2. видання, доповнене (стор. 16).

Шевченко Т.: Заборонені твори. Чотири метелики по 5 коп.

Проскурівська „Просвіта“ видала книжечку *Т. Вергола: Про Просвіти* (11 коп.). Була ще заповіджена книжка: *Наше минуле й сучасне* (25 коп.).

Харківська „Просвіта“, як доносить «Южний Край» з 16. вересня, ухвалила на своїх загальних зборах дня 14. вересня на основі реферату проф. Багалія, зорганізувати комісію для видання популярних брошур, одначе не знати, чи що видала.

Кооперативні спілки й союзи займали ся теж видаванням книжок і часописей.

Найбільшу діяльність зпоміж них розвинув „Дніпровський Союз Споживчих Товариств у Київі“ (вул. Воздвиженська, 1), який з 1918. року мав видавати кооперативну часопись „*Зоря*“, а крім того видрукував укр. кооперативний календар на 1918. р. „*Товариш*“ (35 коп.).

Золотоношське Кооперативне Товариство видало до спілки з місцевою «Просвітою» й з повітовим та міським комітетами укр. народню газету „*Вільне Слово*“ (2 р. на тиждень).

„Кубанський Центральний Союз установ дрібного кредиту“ видав український *буквар*, уложений комісією при кубанським Українським Товаристві Шкільної Освіти у *Катеринодарі* (35 к.).

„Полтавська Спілка Споживчих Товариств“ видала 1. вересня:

Український Буквар С. Русової, складений по підручнику А. Потєбні (35 коп.) і

Лист від Українців-Католиків з Київа до

селян та міщан Українців римо-католицької віри (стор. 19, 20 коп.).

„Роменський Союз“ кредитових та споживних Товариств видавав тричі на тиждень часопись „Наша Стілка“.

Незвичайно живо зазначили свою участь у видавничому рухові товариства шкільної освіти і взагалі педагогічні організації, а особливо Товариство Шкільної Освіти й Всеукраїнська Учительська Спілка.

„Товариство Шкільної Освіти“ або докладніше «Товариство розповсюдження шкільної освіти на Україні» зорганізувало ся в Києві (Велика Володимирська, 42) зараз після революції заходом Стешенка й займало ся не тільки ширенням освіти, але й видаванням шкільних підручників. Щоби завести лад і плян у видаванні шкільних підручників, Товариство скликало було наради видавництв, між иншим головних заступників шкільних видавництв «Українська Школа», «Криниця», «Вернигора», Череповського і т. далі, після чого засновано «Шкільне Інформаційне Бюро», яке збирало відомости у видавництв про те, які шкільні книжки, коли і в якім числі вийдуть. Товариство займало ся уложенням термінології, розсилало її й збирало адреси лекторів, що хотіли б де небудь читати лекції.

Крім того Товариство видало в Києві (Столипінська вул., 31, пом. 20) отсі підручники:

1. Арихметика. Систематичний курс. Ч. I.

В. Шарка. Підручник для гімназій і вищих початкових шкіл. Ціна 1 карб. 10 коп.

2. Геометрична термінологія. Програма основного курсу геометрії. Ціна 25 коп.

3. *Стешенко О.*: Рідні колоски. Читання для молодших класів гімназії. Частина I, з рисунками та малюнками художників.

4. *Лободовський М.*: Дітські пісні, казки й загадки. Перша книжка після букваря, з рисунками П. Холодного. Ціна 1 карб. (*Див. теж Видав. «Криниця»*).

„Всеукраїнське учительське видавниче Товариство“ засновано Центральним бюро Всеукраїнської Учительської Спілки. Членами товариства можуть бути укр. учительські спілки й окремі учителі й учительки, що внесуть пай 25 карбованців.

9. грудня відбули ся установчі збори Товариства. Від вересня Спілка видавала загальнопедагогічний журнал «Вільна Українська Школа» (під ред. Черкасенка), а крім того видала деякі книжки.

Ряд цінних підручників випустило видавництво „Українська Школа“ під орудою таких досвідних педагогів як С. Русова, Ю. Сірий, Я. Чепіга й С. Черкасенко, які видавали і місячник «Укр. Школа»:

Черкасенко С.: Початок. Граматика до науки читання й письма (60 коп.).

Черкасенко С.: Рідна школа. Читанка. Рік другий.

Чепіга Я.: Задачник для початкових народних шкіл. Рік перший. (Стор. 64, 65 коп.).

Чепіга Я.: Задачник для поч. нар. шкіл. Рік другий. (Стор. 64, 65 коп.).

«Українська Школа» випустила даліше отсі числа „Української Педагогічної Бібліотеки“:

1. *Русова С.*: Нова школа.
2. *Науменко В.*: Загальні принципи українського правопису.
3. *Чепіга Я.*: Проект укр. школи.
4. *Потапенко Р.*: В сучасній школі.
5. *Черкасенко С.*: Шевченко й діти.
Черкасенко С.: Шевченко педагогом.
6. *Рідна Школа*. Рік перший.
7. *Русова С.*: Географія України.
8. *Задачник*. Рік 3-ий і 4-ий.
9. *Левитський О.*: Методика укр. мови.
10. *Чепіга Я.*: Методичні замітки до навчання грамоти по слуховому методу.
11. *Русова С.*: Методика колективного читання.
12. *Сірий Ю.*: Природознавство в школі.
13. *Книжечки* до колективного читання.
14. *Розрізна азбука*.

Товариство оголосило конкурс на змальовання олійними фарбами або акварелею 4 таблиць:

Чотирі доби року на Україні.

За працю призначено нагороду в висоті 1500 карбованців.

«Кубанське Укр. Товариство Шкільної Освіти»

видало уложений комісією при тому ж Товаристві український *буквар* (35 коп.).

Фахових видавництв та видань поза педагогічними було зрештою небагато. Одначе багато фахових річей оголошували всілякі станові організації: військові, селянські, студентські то що. Що правда, вони головну увагу звертали на видавання часописей, все ж таки видавали час від часу й книжечки.

Всеукраїнська Спілка Лікарів видавала «*Медичні Вісти*», а Всеукраїнська фельдшерсько-акушерська Спілка орган «*Згода*».

Театральний організаційний комітет видавав «*Театральні Вісти*». Комісія Українського Національного Театру попри иншу діяльність почала режисерські видання пес українського й західно-європейського репертуару й випустила таке видання «*Наталки Полтавки*».

З хліборобських товариств найрухливіший був „Український Агроном“, який видавав аж 2 журнали: двотижневик хліборобсько-кооперативний «*Рілля*» й двотижневик «*Український Агроном*» і випустив два номері видань:

1. *Мальців П.*: Україна в державному бюджеті Росії (30 коп.).

2. *Земельна справа на Україні* (12 коп.).

Видавництво „Українська Бжолка“ випустило у Валках на Харківщині кілька книжечок, з котрих знаємо тільки число 2.: *Невинський Ол.*: Про бжіл (стор. 24, 15 коп.), і передрук з книжки *М. Левицького* «Рідна Мова» під заголовком «Круті Слова». Листівка.

Під час великого зацікавлення українським національним рухом у війську й під час його формовання появило ся кілька військових органів, про які ми згадали в українській пресі, а перед усім «*Вістник Українського Генерального Комітету*». Взагалі *Укр. Військовий Генер. Комітет* не забував про справу ширення освіти й книжок. Підвідділ військової освіти готував і мав швидко видати *військові підручники*, як: Полковий устав, Внутрішній устав, і різні підручники що до кулеметів різних систем.

Так само заслужила ся чимало Всеукраїнська Рада військових депутатів, яка заснувала була окрему «Культурно-просвітну Комісію» з секціями бібліотечно-видавничою, експедиційною, лекційною, артистичною та музейною (*Київ* двірець, 8. кімната) й видала наприклад з рамени цієї секції *Виборчий Статут* до Установчих Зборів.

Ради салдатських депутатів займали ся головню видаванням газет. Тут належать такі газети як: Українська військова управа (*Київ*), Вісти з Півдня (*Харків*), Вільний Козак (видає Всеукр. Козацька Рада у Білій Церкві) і т. д.

Військове Товариство П. Полуботка у *Київі* видало метелик:

Михновський М.: Відносини до війни. Промова, виголошена на першій укр. військовім зїзді у *Київі* 6. травня 1917. року (стор. 8).

Український Військовий Клуб у *Тернополі* видав там же свій Статут.

У *Василькові* вийшли:

Постанови першого укр. військового зїзду

5., 6., 7. і 8. травня 1917. р. у Києві. (Стор. 9).

Селянські Спілки видавали більш усього часописі, так на пр. Подільська Селянська Спілка „*Селянську Думку*“ в Таращі, полтавська „*Селянську Спілку*“, київська „*Вісти Української Селянської Спілки*“, сквирська „*Вісти Комітету Ради Селянських Депутатів*“, чернігівська „*Народне Слово*“.

Подільська Селянська Спілка видала до спілки з «Просвітою» чотири книжечки:

Яких законів на землю вимагали послитрудовики у першій державній думі? (8 коп.).

Про земельну справу (15 коп.).

Протоколи й постанови першого могилів-подільського повітового селянського зїзду (5 к.).

Як засновувати селянські спілки (5 коп.).

Скоро мали вийти:

Хто дасть землю селянам-хліборобам?

Словничок політичних термінів.

Студентські організації виступили тільки з часописями. Так на пр. Товариство «Юнацька Спілка» видавало у Сквирі двотиж. „*Школа й Життя*“, переяслав. уч. спілка часопись „*Юнак*“, ольгопільські семінаристи „*Перший Крок*“, київське студентство часописі „*Джерело*“, „*Молоде Життя*“ й „*Стерно*“.

Так само *організації жінок* зазначили ся тільки видаванням свого органу „*Жіночий Вістник*“.

Деяке, хоч не так уже велике, число видань випало на долю офіційних урядів і представництв, Укр. Центральної Ради, Генерального

Секретаріату, українських земств, українських комісарів і т. д.

І так Укр. Центральна Рада видавала «*Вісти Укр. Центр. Ради*».

Відділ позашкільної освіти при секретарстві народної освіти заповів у листопаді («Робіт. Газ.», ч. 176) окреме видавництво показних наглядних знарядь для шкіл і для позашкільної освіти. В першу чергу мали йти підручники для навчання мови, географія й природознавство. «Звертаючись до українських педагогів», читавмо у заклику, «і до художників, до представників видавництв і кооперативів, щоб вияснити педагогічні вимоги цієї справи й матеріальні можливості для її виконання, закликавмо на перше засідання в суботу, 4. листопада, в помешканнях клубу «Родина».

Генеральне Секретарство загальних справ прохало товариство «Український Агроном» закласти комісію по складанню підручників для сільсько-господарських шкіл, популярної сільсько-господарської літератури й енциклопедії по сільському господарству («Роб. Газ.», ч. 193).

Головна комісія по справам виборів до установчих зборів видавала у Києві «*Вісти*».

Із *земств* видавали окремі земські газети Волинь («Нар. Вол. Известія»), Катеринодар («Наш Край»), Київ («Київські Губерніяльні Вісти», «Київська Земська Газета») Херсон («Известія») і Чернігів («Чернігівщина»).

Звенигородська земська управа видавало щоденник «Звенигородська Зоря».

Педагогічне бюро полтавського губернського земства видавало «Книжний Бюлетень», а крім того випустило сім книжок для читання в класі, які видано по словам «Нової Ради» (ч. 207) дуже гарно із творів кращих письменників.

Українські Ради, Громади й всілякі організаційні та керовничі Комітети проявили живішу діяльність тільки у видаванню часописей. Наприклад видавали: укр. Єлисаветрадська Громада «Вісти», Громада Українців м. Трапезунда «Вісти», Полтавський Губернський Громадський Комітет «Вістник», Товариство «Укр. Хата» у Херсоні «Вістник», Волинська Укр. Рада «Громадянин», Союз Подільських Українців «Народні Бажання», харківська Рада Слобідської України щоденник «Нова Рада», Товариство «Воля» у Винниці тижневик «Подільська Воля», укр. організаційне бюро у Вороніжі «Праця й Воля», харківський організаційний комітет «Рідне Слово», Благовіщенська Укр. Рада час. «Укр. Амурська справа», одеський укр. керовничий комітет «Українське Слово», Укр. Громада в Тифлісі «Українські Вісти Закавказу» і т. д.

Із книжок Українська Громада ст. Бірзуля видала самостійницьку брошуру: *На що нам автономія?*

Бердичівський Виконавчий Комітет видав у 10 тисячах примірників книжечку:

Про те, що стало ся.

Ахтирська Українська Громада видала:

Сучасне становище на Україні і автономія та федерація (10 коп.).

За те незвичайно живо займали ся видаванням книжок українські *політичні партії*, а з поміж них у першу чергу Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія.

Центральний Комітет УСДРП крім щоденника «*Робітничка Газета*» й популярного тижневика «*Воля*» випустив ряд метеликів про зїзди, вибори, засідання й курси й отсі книжки, звичайно накладом «*Робітничої Газети*»:

1. *Антонович Д.*: Земська справа на Україні (вид. «*Роб. Газети*») (15 коп.).

2. (*Винниченко В.*): Великий портрет В. Винниченка (вид. «*Роб. Газ.*»).

3. *Драгоманів С.*: Біржі праці (вид. «*Робіт. Газ.*») (15 коп.).

4. *Меморіал* укр. соц.-демократичної партії Австрії інтернаціональному соціалістичному бюро («*Роб. Газ.*»).

Київський Комітет УСДРП видав дві книжечки:

Комунальна Програма Укр. Соц.-Демократичної Робітничої Партії. Проект київської організації УСДРП (15 коп.). З тим мабуть рівнозначна книжечка, що згадуєть ся у «*Роб. Газеті*» під заголовком: *Наша муніципальна програма.*

Порш М.: Україна в російськїм бюджетї.

Тут же мабуть вийшла праця *М. Порша*: *Автономія України й соціяльна демократія* (1 к.).

Бюро Миколаївської Організації УСДРП випустило в Миколаїві:

Програм Укр. Соц.-Демокр. Робіт. Партії (1. Вступ. 2. Програма партії. 3. Статут партії. 4. Ре-

золюції 1-го зїзду партії. 5. Резолюції конференції 4.—6. квітня ц. р.) (10 коп.).

Незвичайно велику рухливість проявила в перших місяцях після революції петроградська організація УСДРП і видала отсі брошурки (склад Разєзжая, 43):

Дікштейн С.: Хто з чого живе (15 коп.).

Левинський В.: Що таке соціалїзм? Стор. 46 (30 коп.).

Полуботок: Вісім годин праці (10 коп.).

Програма УСДРП (з коментарями).

Універсал Укр. Центральної Ради (5 коп.).

Феденко: Монархія й республіка (15 коп.).

Феденко: Про Установчі Збори (15 коп.).

Перші три книжечки й передостання розійшли ся в одну мить і з них зладжено зараз друге видання.

Крім того організація друкувала брошурки: Економічні нариси і Про автономію України й готовила до друку три книжечки:

Про петроградську організацію, Військо й міліція, Агітаційні карти, про яких вихід не було нічого оповіщено.

Партія соціалїстів-революціонерів, крім часописей як «*Боротьба*» (орган Центрального Комітету УПСР), «*Земля й воля*» (орган харківського Комітету), «*Соціалїст-революціонер*» (Полтава) і «*Конфедералїст*» (орган незалежних укр. соц.-революціонерів у Київї), видало також кілька брошурок.

І так київський комітет партії видрукував у Київї:

Хто такі соціялісти-революціонери й чого вони домагають ся (стор. 17, 15 коп.), що вийшла і в Петрограді (стор. 15, 10 коп.).

Головка Я.: Який державний лад мусить бути (стор. 16, 12 коп.).

Комітет XII-ої армії УПСР випустив у Валку: *Статут* організації Укр. Нар. Соц.-Рев. в XII. армії, вироблений і затверджений комітетом XII. армії (Стор. 16, 10 коп., 16⁰).

Лубенська група укр. соц.-революціонерів видала:

Кому вірить? (6 коп.).

Постанови першого всеукраїнського селянського зїзду та схема організації Селянської Спільки (5 коп.).

Партія соціялістів-федералістів або як декуди значить ся автономістів-федералістів, що видавала орган «Вільна Спілька», займала ся також видавництвами. І так Союз автономістів-федералістів видав у *Київі*:

Автономія, її наслідки й страхи перед нею (25 коп.).

Матушевський Ф.: Права національних меншостей (стор. 16, 8 коп.).

Матушевський Ф.: Установче Зібрання.

Саліковський А.: Чого домагають ся Українці та інші народности Росії (15 коп.).

Центральний Комітет укр. партії соц.-федералістів випустив отсі видання:

1. *Програма* укр. партії соц.-федералістів (25 коп.).

2. *Кушнір М.*: Земельна справа на Україні (30 коп.).

3. *Бойко В.*: Земство і народні управи (20 к.). Друкувало ся:

Бойко В.: Як вибрати у повітові народні Ради та Управи.

Українська трудова партія випустила у Києві: *Нарис* програми УТП (стор. 14).

Українська Радикально-Демократична Партія видала *Програму* У.Р.-Д.П. у Києві (стор. 8). Одну програму цієї партії видав, як згадувало ся, «Друкар» у Петрограді.

Самостійники видавали свій орган «Україн. Республіка».

В останню чергу згадаємо книгарські й приватні накладні, яких, що правда, було не багато, але які за те видали багато цінних книжок.

Друкарня Верніковського у *Купянську* видала переклад:

Г. Бунін. Псалма, Йонас *Лі*. Бюльгія (16 стор., 20 коп.).

В. Г. Вольченко у *Полтаві* займав ся видаванням художніх річей (адр. Склад Українського Видавництва С. Г. В—а). З його видань згадували ся в часописах:

Портрети *Шевченка* по оригінали проф. *В. Мате* (75 коп.).

Художественний Альбом України.

Художественний український календар одривний (з портретами українських діячів).

Накладом *А. Дидерікса* у *Ростові н. Д.* (Дім Мійської Управи) вийшли отсі нотні видання:

Безшлях Т.: Українські метелики. 150 українських пісень у пяти збірниках для мішаного й чоловічого хорів (1 карб.).

Давидовський Гр.: Під згуки рідної пісні.

Давидовський Гр.: Бандура. Фантазія. 11. видання. Ціна партитури 3 карб.

Давидовський Гр.: Кобза. Продовження «Бандури». 6. видання. Ціна партитури 2 карб. 40 коп., гол. 2 карб.

Давидовський Гр.: Україна. Поема. 5. видання. Ціна партитури 2 карб., гол. 1 карб. 60 коп.

Крім того поновлено видання всіх церковних композицій Давидовського.

Накладом Марії Грінченкової появили ся за 1917-ий рік (склад видань у Крамниці «Час»):

Грінченко Б.: Брат на брата. Оповідання (50 коп.).

Грінченко Б.: Де ми і скільки нас (9 коп.).

Грінченко Б.: Листи з України наддніпрянської (1 карб. 30 коп.).

Грінченко Б.: На распутті. Повість (2 карб.).

Грінченко Б.: Нахмарило (65 коп.).

Грінченко Б.: Нова сімя. Було, є, буде (15 к.).

Грінченко Б.: Сам собі пан. Опов. (20 к.).

Грінченко Б.: Серед темної ночі. Повість (2 карб. 25 коп.).

Грінченко Б.: Соняшний промінь. Повість (2 карб. 30 коп.).

Грінченко Б.: Хома Макогін. Поема (10 к.).

Грінченки Б. та М. Оповідання про дітей (1 кар. 50 коп.).

Загірня М.: Два горя. Оповідання (30 коп.).

Загірня М.: Загадки віршовані (25 коп.).

Загірня М.: Про виборче право (20 коп.).

Піменова Е.: Постійне військо і народня міліція. Переказала Н. Грінченко.

Друкували ся: Б. Грінченко: Під тихими вербами. Повість; Чудова Дівчина. Опов.; Книга казок віршом; Укр. народні казки, а крім того Оповідання Н. Кибальчич: Малий Ніно, й переклад з Бебеля й Пернерсторфера: Національна та інтернаціональна ідея (з вступною статтею Б. Грінченка).

Багато своїх праць видав власним накладом проф. М. Грушевський:

Вільна Україна. Статті з останніх днів (березень й квітень 1917. р. в «Новій Раді»). Київ, 3. видання (Стор. 16, ціна 15 коп.).

Всесвітня історія в короткім огляді. Томи 1—4. Частина I по XI стол. (2. вид.), част. II (XII—XVI вв.), з ілюстр. (2 карб. 50 коп.), част. III (XVII—XIX вв.), част. IV. (1789—1848).

Звідки пішло українство і до чого воно йде.

З політичного життя Старої України. Розвідки, промови, статті.

Ілюстрована історія України (нове, в останніх главах доповнене видання, 26. тисяча й далші).

Коротка історія України для першого початку (про старі часи на Україні) 4. видання.

Переяславська умова України з Московію 1654. року. Статті й тексти. (60 коп.). Друге видання появилось ся зараз (70 коп.), до кінця року вийшло аж 6 видань.

Про українську мову й школу.

Про укр. мову й укр. справу.

Україна й Росія. Переговори з Центральним російським урядом в липні й серпні (Продовження нище наведеної брошури: Укр. Центр. Рада) (24 коп.).

Українська Центральна Рада й її універсали, перший і другий (20 коп.).

Якої ми хочемо автономії й федерації? (10 коп.) Значило ся двое видань.

Ярослав Осмомисл. Історичні образки.

Леон Ідзіковський у Києві (Хрещатик, 29), головний склад українських музичних творів, випустив між иншим 9 чисел музичних творів А. Кошиця, а то:

Колись було, виходила в садочок. Романс про барітона (75 коп.).

Ми Гайдамаки. Від кобзаря Івана Кучеренка з Харківщини. Про мішаний і про мужеський хори (по 90 коп.).

На проводи. Про тенора (75 коп.).

Ще не вмерла Україна. Про мішаний, мужеський і про жіночий хори (по 75 коп.).

Були в друку:

Перший і другий десяток українських пісень для хору.

Видавництво Книгарні Е. П. Череповського (Фундукліївська, 4) видало отсі підручники:

Норець (Т. Лубенець). Граматика (Український Буквар), з малюнками. Третє поправлене видання (45 коп.).

Огієнко І.: Рідна мова в українській школі (40 коп.).

Огієнко І.: Вчімо ся рідної мови. Нариси про мову вкраїнську (40 коп.).

Друкували ся, але вийшли вже в 1918. р.:

Коваленко Гр.: Українська історія. Видання 3-є поповнене, з малюнками й картинами (1 карб. 25 коп.).

Зараз вийшло 4. видання.

Молитовник мовою українською й церковно-словянською. Переклад і пояснення архієп. Олексія, доктора церк. історії (60 коп.).

Огієнко І.: Граматика української мови (для початкових шкіл). Част. 1. і 2. (70 і 80 коп.).

Огієнко І.: Орфографічний словник. Порадник укр. мови.

Огієнко І.: Українська культура. Коротка історія культурного життя укр. народа (стор. 278, 5 карб.).

Хуторний Т. (Лубенець): Читанка перша після граматики. Видання 3-є поповнене, з малюнками (1 карб. 20 коп.).

Кількадесят книжечок вийшло власним накладом авторів. До них долічуємо й ті видання, про які нам bliще невідомо, чийм вони накладом появили ся.

В. С. Дома й на людях. 300 анекдотів, гуморесок, афоризмів, упорядкував *В. С.* Київ, гол. склад крамниця «Час». Стор. 128 (1 кар.).

Гладкий М.: Український язик. Житомир. Стор. 24, 16^о. (30 коп.).

Гордієвський М.: Установчі Збори та народній суверенітет. *Одеса*. Стор. 13 (20 коп.).

Дубровський В.: Українсько-москов. словник. Видання третє, побільшене.

В друку його ж Московсько-український словник.

Залозний П.: Граматика. 3. видання. *Прилука* (80 коп.).

Крижановський: Автономія України і всеросійські установчі збори (що до тактики) (12 к.).

Левицький М.: Співи (Музика на слова Кримського «Скали і кедри», Кониського «Сподівання» і Грабовського «До матері»). Для сопрана або тенора.

Мицюк П.: Про автономію України в федеративній Росії (30 коп.).

Неводовський Г.: Розрізна азбука до граматики. *Сміла, Київської губ.* (1 карб.).

Друкувала ся («Нова Рада», 131) його: Граматика.

Обідний М.: Під сяйвом волі й поезії.

Оришнів у *Павлограді* катеринославської г. анонсував: Великі портрети *Шевченка* й *Керенського* (по 1 карб. 20 коп.).

В «Робітничій Газеті» (ч. 120) була оповістка, що незабаром вийде: Українсько-російський словник, улаштований *С. Пилипенком* та *М. Микитенком*. 5.000 слів (75 коп.). Замовлення приймав *Т. М. Микитенко* у *Ризі* (пошт. скр. № 887, Виконавча Рада армії).

Про українізацію церкви. *Лубни*. (15 коп.).

Різниченко В.: Земляки, достопамятні уро-

женці землі конотопської. Вип. 1-й: М. Драгомиров. З нагоди 10 роковин з часу його смерті. Київ 1916. Стор. 16 (20 коп.).

Різниченко В.: Національний колір України (В справі україн. національних емблемів). Київ. Стор. 16. (20 коп.).

Саліковський А.: К чому стремятся Украинци и другія народности Росіи? Москва (12 коп.).

Саліковський А.: Русская революція и украинское движеніе. Изд. журнала «Укр. Жизнь». (30 коп.).

Саліковський А.: Что такое автономія й федерация? Москва (30 коп.).

Сиротенко П.: Де повинна вирішатись земельна справа. Полтава.

Стеценко К.: Українська пісня в народній школі.

Друкував ся, але вийшов в '1918. р. його ж Прометей. Чоловічий хор (1 карб. 50 коп.).

Федорченко І.: Летюча зоря. Поема з часів революції 1905—1908 рр. (35 коп.).

Франко І.: Абу Касемові капці. Одеса.

Хамардюк А. П.: Що треба знати всім, а особливо хліборобам - агрономам про аграрне (земельне) питання. Миргород.

Хоткевич Г.: Хто ми й чого нам треба. Харків 1917.

Шаповал М.: Лісові ритми. Поезії. Збірник III-й. (1 карб. 50 коп.).

Окремо приходиться ся ще згадати про Видавництво „Відродженне“, яке видрукувало під

час війни 11 книжечок буцім-то у Києві в друкарні київської пятої Артільної Спілки.

В дійсности книжечки друкували ся у Львові, а одна (На пристані Винниченка) у Відні, заходом і коштом окремої видавничої спілки.

1. *Котляревський І.*: Наталка Полтавка.
2. *Квітка-Основьяненко*: Перекотиполе.
3. *Гоголь М.*: Сорочинський ярмарок.
6. *Марко Вовчок*: Три оповідання (Два сини, Викуп, Чари).
7. *Нечуй-Левицький І.*: Рибалка Памас Круть.
8. *Франко І.*: До світла.
10. *Винниченко В.*: На пристані й інші оповідання.

Заповіджені числа 4—5: *Шевченко Т.*: Гайдамаки, й 9. *Стефаник В.*: Синя книжечка—не появили ся.

З другого десятку, що містить популярно-наукові розвідки про всякі справи українського й світового життя, появили ся тільки числа:

11. *Грушевський М.*: Про українсьиу мову й українську школу (з портретом і біографією автора).
12. *Порш М.*: Про автономію України.
13. *Свідерський Б.*: Економічні нариси.

Заповіджене число 14: *Грушевський М.*: Одність чи розпад?—неявило ся.

З третього десятка, де мали увійти твори М. Кропивницького (По ревизії), Ів. Тобілевича, Ст. Руданського (Співомовки), П. Мирного (Лови), Грінченка (Байда), О. Мартовича, М. Коцю-

бинського (*Persona grata*) й інші, а також вибрані твори з укр. народньої словесности, появило ся тільки одно, 21. число:

Грінченко Б.: Байда й інші оповідання. Київ 1914. Стор. 32 (15 коп.).

Як бачимо із цього дуже неповного зіставлення, вплив видавничий рух на Україні справді широким руслом. Між видавцями стрічаємо аж 38 видавничих товариств, 7 приватних накладень, 11 „Просвіт“, 5 кооперативних спілок, 4 педагогічних товариств, 5 військових організацій, два агрономічні товариства, 1 селянську спілку, 3 офіційльні організації, 6 українських партій (між ними с.-р. видавництв 4, с.д.—3, с.ф.—2, інших по 1), понад 20 приватних осіб, і то не вчисляючи в це часописей, про які ми вище згадували.

Центром видавничого руху був, подібно як і що до часописей, Київ, де мало осідок аж 20 видавництв і де появило ся більш половини усіх українських видань, приблизно коло 300.

Що до видавництв, то крім Київа було у Катеринославі 4, у Петрограді 3, Одесі 2, Винниці, Катеринодарі, Кобеляках, Могильові Подільському, Черкасах, Чернигові, Харкові і Херсоні по одному.

Усіх книжок за кругло 9 місяців появило ся понад 400, не вчисляючи в те карт, листівок, портретів і т. д. Як згадано, коло 300 книжок появило ся в Київі, а далше приблизно в Катеринославі 21, Черкасах 18, Винниці 14, Петрограді 12, Одесі 10, Кобеляках 7, Катеринодарі

6, Полтаві 6, Золотоноші 5, Лубнах 5, Ростові 5, Харкові 4, Валках на Харк. 3, Москві 3, Чернигові 2, Білій Церкві 2, а по одній (теж приблизно) в Ахтирці, Бердичеві, Бірзуді, Валку, Василькові, Гельсінгфорсі, Житомері, Купянську, Миколаєві, Миргороді, Могилеві, Москві, Павлограді, Прилуках, Проскурові, Ростові, Смілій, Тернополі, Харкові й Херсоні.

Між виданими книжками було спершу чимало передруків давніх видань, одначе пізніше зачали переважати нові праці.

Як можна було сподівати ся, між виданнями переважають брошури й книжки на актуальні біжучі теми, а далі шкільні підручники. Перших було коло 130, других понад 60.

3.

Українські друкарні й книгарні.

Друкарняна справа спочиває ще на Україні в чужих руках. Українських друкарень до революції було дуже мало й вони не мали українського характеру, бо між иншим не могли як слід оперти ся на українській клієнтелі.

Рік 1917-ий приніс і на тому полі деякі зміни на краще. Із зростом українських часописей і видань показала ся скоро й потреба власних українських друкарень із відповідним технічним матеріалом і персоналом, який відповідав би українським потребам. Більші українські часописі й видавництва старають ся прийти скоро до власних друкарень, щоби стати в незалежності від чужих підприємців і зменшити кошти видавництв. Деякі часописі й видавництва (на пр.: «Робітнича Газета») збирають окремі фонди на закупно друкарень, або заходжують ся коло поширення своїх невеликих друкарень (як на приклад видавництво «Час»).

Крім того повстають та організують ся нові друкарні для офіційальних, військових і товариських потреб.

Українська *Центральна Рада* зараз організує власну друкарню у Києві й стараєть ся поставити її на висоті подібних державних друкарень. На засіданню Ради голова Грушевський пропонує затвердити асигновку 200.000 карбованців на поширення друкарні, на купівлю ротційних машин то що. Ця пропозиція ухвалю-

ється на внесення фракції укр. соц.-федералістів з тим, щоб асигновку на ту ціль збільшити до пів мільйона карб. Українське представництво, як бачимо, зрозуміло добре потребу власної гарної друкарні. І загал мав розуміння для тієї справи й коли зараз у перших днях революції українські салдати самочинно захопили типографію Почаївської Лаври, то бердичівські земські збори подарували всі друкарські машини з Почаївва Укр. Центральній Раді («Вістник С. В. У.» чч. 170 і 173).

При *Генеральнім Військовім Секретаріаті* організується окремих друкарський відділ, який отвиряє власну друкарню й переплетню («Роб. Газета», ч. 201).

Українізують ся поволі й губернські земські друкарні.

У Петрограді основується товариство «*Друкар*», яке отвиряє власну друкарню й переносить її потім до Києва.

Дуже оживлений видавничий рух викликав скоро потребу нових українських книгарень, які ледви в силі заспокоїти великий попит за книжками. Українська книжка здобуває собі на Україні право горожанства й заповнює полицки книгарень, щоби швидко зникнути між покупцями й читачами. Українські друкарні, до недавня велика рідкість, виринають тепер усюди, навіть по менших провінціяльних містах. Більші городи мають уже й по кілька українських книгарень, не вчисляючи в те чужих підприємств, які тепер дуже радо роблять у себе місце українській книжці.

Партії. Вибрана комісія поробила всі заходи й ще осінню книгарню отворено.

По дві українські книгарні було, о скільки довідуємо ся з часописей, в Катеринодарі, Катеринославі й Полтаві.

В Катеринодарі: *Українська Книгарня*, Катерининська, 34.

Книжний склад «Слово» Кубанського Союзу дрібного кредиту.

В Катеринославі:

Книгарня Лозинської, Проспект;

Книгарня «Слово», вул. Поліцейська, 36.

У Полтаві:

Українська Книгарня, коло європейської гостинниці;

Книгарня Г. Маркевича, Бульвар І. Котляревського.

Поза тим маємо відомости ще про такі українські книгарні по інших містах України:

Житомир:

Книгарня Совинського;

Інформаційне бюро при Волинській укр. Раді продає також книжки й газети, дім губ. прав. Вол. Укр. Ради.

Кремінець на Волині:

Українська Книгарня, вул. Широка, буд. Герциштейна («Нова Рада», ч. 131).

Кремінчуж:

Українська Книгарня, Катерининська, 4.

Миколаїв:

Книгарня «Просвіти», Московська, 3.

Павлоград на Катеринославищині:

Книгарня І. Орішнєва.

Петроград:

Українська Книгарня, Петр. сторона, Большой Проспект, 1. У Петрограді мала бути ще й друга укр. книгарня.

Харків:

Українська Книгарня, Петровський пер., 18 (або 48).

Чернігів:

Українська Книгарня, вул. Богоявленська.

Українські книгарні були ще перед революцією у *Василькові*, *Єлисаветі*, *Діжині*, *Охтирці* і т. дальше.

Крім тих українських книгарень було ще багато не-українських, які продавали (а навіть видавали) українські книжки; як наприклад книгарня Ідзїковського і Йогансона в Києві, Дідерікса у Ростові і т. дальше.

Вкінці треба згадати, що ширенням і продажжю укр. книжок та часописей займалися ще дуже широко всілякі українські організації й товариства, як земства, народні ради, «Просвіти», військові й селянські ради, спілки і т. д. «Нова Рада» з 3. вересня 1917. р. доносить, що «Просвіти» й Спілки розповсюдили на Київщині до 1. серпня 195.636 українських книжок. Український центральний галицько-буковинський Комітет допомоги жертвам війни ширив книжки між бранцями («Роб. Газета», ч. 187):

Для того, щоб краще ширити книжки, деякі організації й комітети оснували окремі фонди й давали грошові допомоги. Культурно-про-

світна Комісія улаштувала у Києві карнавочний збір на «книжку й газету воякові», що приніс чистого прибутку 6.228 карб. 78 коп. Херсонська повітова управа надіслала редакції «Народньої Волі» 2768 карб., щоби редакція розсилала часопись в 346 примірниках усім селянським просвітним товариствам. Бердичівська пов. «Просвіта» призначила 8.000 карбованців на українські книжки для народніх шкіл («Нова Рада», 138). Гадяцьке земське зібрання на Полтавщині асигнувало 70.000 карбованців на книжки для школярів.

При таких відносинах не диво, що в році 1917-ім розійшло ся між народом кілька міліонів самих українських книжок.

4.

Українські „Просвіти“ й бібліотеки.

Велику роль в культурному життю відродженої України відіграли товариства «Просвіти»; які, як пише «Нова Рада» (ч. 136 з 13. вересня), «народилися просто з стихійною, непереможною силою, за кілька місяців укрили Україну густою сіткою культурних огнищ і розпочали велику роботу коло освідомлювання села».

Коли після революції в 1905. році число «Просвіт» ледви переходило одну сотню, то тепер за кілька місяців повстало їх аж кілька тисяч і українські часописи переповнені вістками про їхню різнородну й вельми корисну діяльність.

Нові «Просвіти» пристосовують-ся до вимогів хвилі, займають-ся організацією селянства й піддержанням національного життя і не обмежують-ся тільки до закладання читалень і видавання книжок. Попри видавничу діяльність, про яку ми вже згадували перед тим, і читальні, в яких багато уваги звертаєть-ся на часописи (напр. у селі Широкому на Херсонщині читальня передплачувала аж 17 часописів), «Просвіти» закладають бібліотеки, початкові школи, гімназії, фахові школи (наприклад ткацькі курси), діточі захисти, стипендії для шкільної молодіжі (напр. у Діївці), всілякі спілки (напр. у Таганчі на Київщині гуртову кравецьку майстерню) і т. даліше. «Просвіти» уладжують сходини, виклади, читання, курси, концерти, вистави, організу-

ють хори й театри. «Просвіти» загалом беруть участь у громадському житті й займають ся політично-організаційною роботою. В олександрівському повіті на Херсонщині «Просвіта» зробила вплив і на повітове земство так, що воно рішило приєднати ся до Укр. Центральної Ради. «Просвіти» причиняли ся до скликання національних зїздів (наприк. зїзду цілої Чорноморщини в Новоросійську), удержували інформаційні бюро і т. д.

Дуже скоро «Просвіти» для планового й успішнішого ведення роботи зачали гуртувати ся у спілки, переважно повітові, як наприклад на Полтавщині, Харківщині і т. д. Для тої цілі відбували ся окремі просвітянські повітові та губернські зїзди (як у Полтаві, Катеринославі, Миколаїві й деінде), які підготовили ґрунт під скликання загального всеукраїнського зїзду «Просвіт», що відбув ся у Києві в перших днях жовтня 1917. року.

Просвітянський зїзд виявив як найкраще велику діяльність «Просвіт» і дав почин до обговорення й уложення пляну діяльності й засновання Всеукраїнської Спілки «Просвіт», що скоро виробила одностайні статuti для сільських «Просвіт», повітових Спілок «Просвіт» і приготовляла статут Спілки Спілок Просвіт. Ці проекти мали бути в листопаді затверджені цілим бюрою; перед котрого скликанням відбували ся нові місцеві зїзди «Просвіт» (наприклад зїзд «Просвіт» гадяцького повіту на Полтавщині, липовецького на Київщині і т. д.).

Просвітянський зїзд виробив теж широкий плян роботи, який видно було з самих тем рефератів: видавнича діяльність, бібліотечна справа, народні історичні свята, справа народніх домів, дитячі захисти, взаємовідносини між «Просвітами» й «Селянською Спілкою» і и. На зїзді обговорювала ся далі справа кольпортажі, просвітянських кооперативів, кінематографів, щорічних зїздів «Просвіт», народнього шкільництва, бурс, позашкільної освіти, народніх клубів і т. дальше.

На зїзді доручено київській «Просвіті» видавати спільний просвітянський орган-місячник, який друкував ся уже в грудні («Просвітянин»). Рішено також видати справочник для «Просвіт» і загалом поставлено широко організаційну справу так, що можна мати певність, що «Просвіти» після того стануть на сильний ґрунт і сповнять як слід свої завдання.

За те українські бібліотеки не встигли ще вповні зорганізувати ся так, як того вимагають культурні потреби українського народу, бо до часів революції в тім напрямі не можна було зробити майже нічого з огляду на заборони московського уряду.

Тепер приходило ся щойно зачинати й класти підвалини серед розбурханих хвиль політичного життя, яке захоплювало загал, не лишаючи багато часу на спокійнішу культурну роботу. Не зважаючи на те, у нас, за тих кілька місяців, зроблено дуже багато.

Український народ від давна відчував по-

требу національної бібліотеки, що збирала б і містила б цілу українську літературу й усе, що писало ся про Україну. Пробами таких бібліотек були галицькі бібліотеки «Народного Дому» і «Наукового Товариства імені Шевченка» у Львові, одначе вони не встигли зібрати всіх видань і як віддалені від українського центра не зможуть стати справжніми національними бібліотеками на взір «Національної Бібліотеки» у Парижі, Бритийського Музею у Лондоні, Публичноі Бібліотеки у Петербурзі і т. д.

Українська національна бібліотека може бути тільки в столиці України, в Києві й треба сказати, що до того пороблено вже деякі підготовлення.

Ще у липні 1917. р. вніс був російський міністер освіти Мануїлов законопроект про задоволення культурних потреб України, в якому зносили ся всі обмеження у відношенню до відкриття українських бібліотек і поповнюванню бібліотек київської губернії українськими книжками, при чім київська міська бібліотека що до одержування й поповнювання книжками мала одержати однакові права з Публичною Бібліотекою у Петрограді. Одначе самі Українці не піддержали гадки перемінити київську міську бібліотеку в Українську Національну Бібліотеку, а зразу зачали робити заходи, щоби таку бібліотеку заснувати при Генеральнім Секретарстві Освіти. Задля того зорганізував ся при Секретарстві освіти окремий бібліотечний відділ, який звернув ся до всіх видавців, авторів і редакто-

рів газет та журналів, присилати по 5 примірників своїх видань («Робітнича Газета», ч. 170). Можна сподівати ся, що в незалежній Україні справа Укр. Національної Бібліотеки скоро зреалізуєть ся.

Рівночасно з тим виринула й справа *Національного Музею-Архіва*, в якому заходом культурно-просвітної комісії Всеукр. Ради військових депутатів мало збирати ся все, що мав якесь відношення до війни, а також до революції, до руху на Україні і загалом до укр. національного життя як сучасного, так і минулого. Цей «Музей-Архів війни й революції» увійшов справді в життя й стоїть під управою О. Благодіра.

На Слобожанщину обмежує свою діяльність Товариство «Музей Слобожанщини», засноване у Харкові покійним художником С. Васильківським.

Окремий окружний український природничо-історичний і сільсько-господарський музей у Києві мав повстати на внесення проф. Тутковського при київським товаристві природознавців.

Не меншу вагу мають для нас і університетські та вищі фахові бібліотеки у Києві, Одесі, Харкові, Ніжині і т. д., які виказують, як наприклад київська університетська бібліотека, велике число книжок, але мусять бути щойно доповнені українськими книжками й зукраїнізовані. Чи робили ся які більші заходи в тім напрямі, з часописей не видно. Знаємо тільки, що на другому всеукраїнському учительському зїзді

у Києві ухвалено між иншим просити Україн. Центр. Раду, щоби завести «наукову фундаментальну бібліотеку» для народнього університету», а далі звернути увагу на відкриття книгарень, бібліотек і читалень. Одначе можна думати, що український рух відбив ся і на університетських бібліотеках.

Із часописей знаємо далі, що Київський Педагогічний Музей зукраїнізував ся ще в травні та що при Педагогічній Академії улаштувала ся педагогічна бібліотека.

Незвичайно велике культурне значіння мають публичні, загально доступні бібліотеки. В західній Європі нема майже більшої місцевости без таких бібліотек і суспільність не жалує на те коштів і труду. У нас таких бібліотек ще не багато. Були вони між иншим у Києві, Харкові, Одесі й допускали ще за царських часів українські видання.

Українізація таких бібліотек муїла після революції зробити значніші поступи.

Найбільше за останній час зроблено на Україні на полі товариських і читальняних бібліотек. Наші часописі переповнені вітками про отворення укр. бібліотек при всіляких організаціях, читальнях («Просвітах»), клубах, спілках і т. д. Ради військові, селянські й робітничі займали ся живо бібліотечною справою й отворили багато бібліотек для своїх членів. Так наприклад Культурно-Просвітна Комісія Всеукр. Ради Військових Депутатів у Києві отворила дня 1. грудня безплатну бібліотеку читальню для

салдатів і військових київського гарнізону. Рада Укр. Робітничого Клубу відчинила при клубі в Лукіянівському Народньому Домі бібліотеку для своїх членів. Професійні спілки теж звертали увагу на бібліотеки (*Ромул*: Наша культурно-просвітна робота в професійних спілках, «Робітнича Газета», ч. 168).

Найбільше бібліотек було при „Просвітах“ і можна сміло сказати, що не було такої „Просвіти“, яка не мала б при собі бодай невеличкої бібліотеки і то не тільки для своїх членів, але звичайно й для ширшого загалу. Бібліотеки „Просвіти“ мають сповнити велике завдання й на них треба буде звернути пильну увагу.

Зміст.

Передмова	стор.	3.
1. Українська преса	»	5.
2. Українські видавництва	»	23.
3. Українські друкарні й книгарні	»	72.
4. Українські «Просвіти» й бібліотеки.	»	79.

Ціна 60 фен.